

Kolūkiečio sodybą – į Rumšiškės?! – p. 2

Mano dievai gyvena laukuose ir giriose – p. 3

Apie vieną Kazės Zimblytės paveikslą – p. 6

Gruzijos nepriklausomybės dienai – p. 7–12

Vienatvės džiaugsmas

PHIL DAOUST

Čia, kur gyvenu, atsitiktiniai lankytojai užklysta retai. Nuo artimiausios gyvenvietės trys kilometrai purvino kelio. Kaimynai – už penkių minučių pėsčiomis, ir kai miškai sulapoja, nematyti jokio kito pastato. Dieną tolumoje girdėti grandininio pjūklų dūžgesys, naktį – tik elnių riaumojimas. Aš čia vienui vienas, jeigu neskaitysiu katės, ir dabar jau visą savaitę nemačiau kito žmogaus.

Bet tai graži vieta gražiame Prancūzijos kampelyje ir retkarčiais čia vis užklysta koks klajūnas. Jeigu būnu lauke ir neturiu laiko pasislėpti, pirmi jo žodžiai paprastai būna tokie: „Tai gabalėlis dangaus.“

Aš truputį susidrovėję, tarsi pats būčiau sukūręs šį pasaulį savo talentingomis rankomis, o tada jis tarsteli: „Bet žinote, aš negalėčiau čia gyventi.“

Po septynerių metų jau neklausiu kodėl. Dauguma žmonių, aišku, labai džiaugiasi galėdami praleisti kelias valandas toli nuo minių, bet vienumoje praleisti dienas ar savaites... – vien mintis apie tai jiems kelia šiurpą. Būtų baisu, sako jie. Jie negalėtų miegoti. O svarbiausia – jie jaustųsi vieniši.

Ne, aš nesu atsiskyrėlis. Turiu automobilį, laidinį telefoną, interneto ryšį. Kaimynai užsuka pietų, per ilguosius savaitgalius aplanko dukra, o per mokyklinės atostogas draugai atvyksta su savo vaikais. Bet net kai tai paaiškinu, jų požiūris nepasikeičia. „Vargšelis, – matau žmones galvojančią, – jis gyvena vienas. Šituose tyruose!“

O žinote ką? Taip gyventi nuostabu. Kai kuriems iš mūsų, kaip sako Anneli Rufus, vienatvė yra „kaip tik tai, ko reikia, tarsi jūra tunui. Gyvename joje neliūdėdami, nevieniši, mėgaudamiesi ja.“

Nesate girdėję apie Rufus? Ji – amerikiečių rašytoja, „Šventės vienam: vienišių manifesto“ („Party of One: A Loners' Manifesto“) autorė, savo knygoje karštai ginanti visų mūsų nesuprastas ir iškreiptai suvokiamas nepriklausomas sielas. Vienu metu, sako ji, „ramina, suteikia stiprybę, vienuma – natūraliausia būseną. Likęs pasaulis gali išsiiversti ir be mūsų.“

Kas taip gera gyvenime, kai jį mažiau daliniesi su kitais? Pradėkime nuo trivialaus pavyzdžio. Šį straipsnį rašau vilkėdamas pižama, nors dabar jau pavakarys. Aš išsivaliau dantis, išsipyriau į šlepetes, bet nesimaudžiau ir nesišlaksčiau dezodorantu. Jeigu gyvenčiau su kuo nors, būčiau apsi- rengęs – bet ne todėl, kad norėčiau, o todėl, kad to iš manęs būtų tikimasi. Jeigu koks nepažįstamas pasibelstų į duris, turbūt jausčiausi privalęs kažką pameluoti – girdi, prastai jaučiuosi. Atrodo, nereikšmingas suvaržymas – tai ir yra nereikšmingas suvaržymas, – bet galima išvardinti daug dalykų, kuriuos galėtum daryti kaip nori, kada nori, jeigu tik tai netrikdytų kitų.

Richardas Byrdas šiuo klausimu mane palaikytų. 1934 m. šis didysis tyrinėtojas vienas trobelėje Antarktidoje praleido penkis mėnesius, valdydamas piečiausią amerikiečių ekspedicijos avanpostą. Jo žmona ir keturi vaikai liko Jungtinėse Valstijose; artimiausias žmogus buvo už 200 kilometrų. „Norėjau kažko daugiau nei vien privatumas geografiniu požiūriu, – aiškino jis savo bestseleryje „Vienuoje“ („Alone“). – Norėjau gyventi taip, kaip man norisi, nepakludamas jokiems reikalavimams, išskyrus tuos, kuriuos kelia vėjas, naktis ir šaltis, ir jokiems įstatymams, išskyrus manusius.“

Po kelių visiškos izoliacijos mėnesių Byrdas jautėsi galįs daryti šio tokias išvadas. „Vienatvė yra puiki laboratorija, kurioje pamatai, kaip smarkiai kiti nulemia mūsų manieras ir ipročius, – rašė jis. – Mano valgymo manieras pasibaisėtinos – šiuo atžvilgiu regresavau šimtus metų į praeitį; tiesą sakant, pradau apskritai bet kokias manieras. Jeigu man patogiau, valgau pirštais arba iš skardinės, arba stovėdamas, kitaip tariant – kaip tik noriu. Kas lieka, sumetu į atmatų kibirą, stovintį čia pat prie kojų.“

Tikriausiai daugeliui mūsų, kurių virtuvės kriauklė nuolat pilna nešvarių indų, nesvetimas Byrdo patyrimas. Ir dar –

ramybė. Atvykau iš Britanijos į Prancūziją, kad būčiau arčiau dukters, kuri gyveno čia su mano buvusiąja. Bet tokioje atokumoje atsidūriau ne todėl, kad buvau kvailas užsienietis, nusitvėręs pirmos lūšnos, kurią pasiūlė nekilnojamojo turto agentas. Mes, vienišiai, siekiame išvengti tuščio plepėjimo, kuris užpildo daugumos žmonių gyvenimą. Mes retkarčiais pagauname save bekalbant su savo augintiniais arba burbant, kai negalime išspręsti kryžiažodžio, bet nenorime nesiliaujančių pliuropalų apie „Friskies“ kainas arba kad štai atrodo – bus gražus oras, bet dabar ėmė ir truputį apsiniaukė. Gal mes ir ne visada giliai mąstome, bandydami perprasti savo sielas, užmegzti ryšį su savo mūzomis, tačiau tik iš tingumo ar neįsitraukimo, bet ne todėl, kad mums trukdo baltasis triukšmas, kuris užpildo visuomeniškesnių žmonių galvas.



Lino Lago. Pasaulis. 2009

Ir retkarčiais vienas kuris iš mūsų imasi Didelio Darbo, kaip Sara Maitland, sėdusi rašyti savosios „Tylos knygos“ („Book of Silence“). Išsiskyrusi, turinti du suaugusius vaikus, kurie seniai yra savarankiški, ji gyvena Škotijos durpyne su mažiuku šuneliu, vardu Zoe. Jos kaimynės yra naminės pelėdos. Ji neturi televizoriaus, radijo, mobiliojo telefono ir stengiasi apriboti visą savo socialinę veiklą šešiomis dienomis per mėnesį. Mėginau su ja pasikalbėti, bet – kaip ir derėjo tikėtis – ji neatsakė į mano elektroninius laiškus.

Maitland knyga pasakoja, kaip ji, karštai tikinti krikščionė, leidžia laiką tris valandas per dieną melddamasi. Ji įsimylėjo tylą. Tyla „būna rami arba gąsdinanti, vieniša arba džiaugsminga, gili arba sekli. Yra religinga tyla, yra niokojanti tyla ir yra romantiška tyla – ją Wordsworthas vadino „vienatvės palaima“.“

Vienatvės palaima! Vienas škotas kartą 2008-ųjų sekmadienį įsipiršęs pas Maitland į svečius pranešė, kad ji tiki-

si trečias Kalėdas iš eilės praleisti viena. „Pagal šiuolaikinius standartus ji gyvena nepaprastai izoliuotai ir kukliai, – rašė jis. – Maitland gyvena ne kaip XXI amžiaus moteris, o veikia kaip pirmieji krikščionių vienuoliai ar bibliniai atsiskyrėliai.“

Jeigu ne ta aplinkybė, kad nė viena iš jų nemėgsta intymių pokalbių, Maitland turėtų apie daug ką pasikalbėti su Anneli Rufus. Rufus sako, kad pabendravusi jaučiasi išvargusi taip, tarsi būtų davusi kraujo: „Po trijų valandų būnu išsekusi, net jeigu myliu žmogų, su kuriuo esu. Žmonės mus, vienišius, laiko mizantropais, kurie sėdi ir galvoja, girdi: „Ak, tie žmonės tikri šikniai“, bet iš tiesų taip nėra. Tiesiog mes sunkiau pakeliame tai, ką reikia daryti būnant su kitais. O būnant su jais reikia *voidinti*. Aš taip pavargstu nuo bendravimo.“

Jūs nustėbsite, bet Rufus yra a) ištekėjusi ir b) gyvena su savo vyru. Žmonės ją vadina veidmaine, prisipažįsta ji, bet jos vyras irgi vienišius, ir jų gyvenimai tiek atskiri, kiek tik gali būti atskiri kartu gyvenančių žmonių gyvenimai. „Mes nepriimame svečių, neužiimame jokia kolektyvine veikla ir kai būname namie kartu, dažnai leidžiame laiką skirtinguose namo galuose. Mes nesėdime kartu, kalbėdamiesi visą dieną ir žaisdami žaidimus.“

Apžvelgę šią vidinės palaimos viziją, susipažinkime su kitu didžiu savojo Aš stebėtoju iš vidaus – kanadiečiu Bobu Kullu, kuris aprašė savo pasitraukimo iš visuomenės kroniką knygoje „Vienatvė: išminties ieškojimas kraštutinumuose“ („Solitude: Seeking Wisdom in Extremes“). 2001 m. Kullo noras suprasti save ir pasaulį nuvedė jį į negyvenamą salą Čilės pakrantėje, už 150 kilometrų iki artimiausios gyvenvietės. Jis praleido ten tik vienus metus: statė namą, žvejojo, rinko malkas, pats raudavosi sugedusius dantis, megzdavo ryšį su gamta. Tik kartą jį aplankė grupė vietos pareigūnų, norėdami patikrinti, ar „trenktas gringas“ išgyvens žiemą. Gyventi toje saloje buvo sunku ir pavojinga, ypač vidutinio amžiaus vyrui su kojos protezu. Jis turėjo susidoroti ne tik su stichijomis ir įvairiais susižeidimais, bet ir su savo nuotaikos svyravimais. „Mes visi turime savyje kažkokią gana tamsią šešėlinę materiją, ir kartais ji pradeda putoti“, – sako jis. Bet jis susidorėjo, nors galėjo tiesiog paskambinti palydoviniu telefonu ir tuoj būtų atvykęs laivas jo išgabenti.

Rufus, Byrdas, Maitland, Kullas, visi tie buriuotojai aplink pasaulį, visi tie kietuoliai originalai, kurie skersai išilgai išmaišė Naująjį pasaulį, įrodė, kad vienatvė ne tik įmanoma išverti, bet ir galima ją džiaugtis. Žinoma, kadangi jie patys pasirinko vienatvę, jiems buvo lengviau. Nepalyginti sunkiau, jeigu liekame vieni dėl artimųjų netekties, senatvės ar išblėsus meilei.

Pranešama, kad pusė milijono pagyvenusių britų neturėjo su kuo sutikti pastarąsias Kalėdas. „Anksčiau turėjau labai gerų draugų, – sakė aštuoniasdešimt devynerių klausytojas radijo stoties „Radio 4“ eteryje. – Dabar jie visi jau seniai mirę.“ Nepavydėtinas gyvenimas. Kai sutrinka sveikata, taip pat niekas nenorėtų atsiriboti nuo pasaulio. Bet daugumai žmonių sunku pagalvoti net apie tokią sušvelnintą, savanorišką vienatvę, kokioje gyvena aš. „Žmonės, kurie nėra tokie kaip mes, nesupranta, kaip galima taip gyventi, – sako Rufus. – O nesuprantami dalykai jiems kelia baimę.“

Pasak antropologo Roberto Sussmano, žmonės kilę ne iš medžiotojų – kaip mes linkę manyti – bet iš grobio, lengvos mėsos laukiniams šunims, krokodilams ir hienoms. Mes tapome „visuomeniniais gyvūnais“, kaip mus apibūdina biologai, ne tam, kad būtų lengviau susimedžioti pietus, bet kad patys jais netaptume – iš baimės, kitaip tariant. Turbūt ta baimė vis dar būdinga mums ir tikriausiai todėl vis dar jaučiamės nejaukiai, kai šalia nėra nieko, kas saugotų mūsų užnugarį.

Architek(s)tūriniai klausimai

Važinėjant po Lietuvą ir iš neturėjimo ką veikti žvalgantis pro automobilio langus, lieka tik vaizdas ir mintis arba kitaip – įspūdis ir protas. Pastarasis ima vertinti jam pateikiamą vaizdinę informaciją, visai ją vartyti, apžiūrėti. Ji plika, be jokių skaičių – tik gamta, toks žalsvėjantis paviršius ir tai, ką ant jo išdarinėja žmogus. Gamta – amžina, nerangiai kintanti, pulsuojanti sunkiai prognozuojamais ritmais, fonas, *natūra*. Ir jos pilietis – laikinas, suvokiantis savo laikinumą, todėl agresyvokas, labai norintis palikti „pėdsaką šioje žemėje“ arba sukurti „ką nors amžino“. Toks savo siekių įvardijimas niekam nekelia įtarimų ir yra laikomas normaliu.

Vieni iš pėdsakų, ekskavatoriais nuolat brėžiamų, gražtais grėžiamų, plaktukais kalamų, – statybos, namai namukai, architektūra visu grožiu ir ūgiu, materializuota mintis, tai, kas iš žmogaus galvos jau perkelta ant žemės. Perkelta ilgam, nes iki šiol buvo statoma gana rimtai – pastatai dažniausiai pergvyndavo savo statytojus. Keičiasi valdžios, santvarkos, šeiminkai, o jie tebestovi. Kartais atrodo, kad ligšioliniai architektai buvo gavę instrukciją projektuoti taip, kad pastatą ir po šimto metų būtų galima paversti kalėjimu, ligonine ar štabu. Kai kurie pastatai stovi taip ilgai, kad po kurio laiko tampa vertybe. Nuvažiuoji į Kauną ir matai: pirmasis atkurto Lietuvos dvidešimtmetis dar dunkso. Net žavėtis imi – pilki diktatūrų šešėliai, griežtos formos ir jas švelninantys apvaliniai balkonai, kartais net rausvoki.

Šiame kontekste, it skruzdė po marškiniiais, krebžda klausimas: ką iš nūdienos statinių saugos ateinančios kartos? (Juk turėtų

būti kas nors vertinga pastatyta per pastarąjį dvidešimtmetį.) Dešiniąjį Neries krantą kaip atspindintį epochos tendencijas? Žalgirio sporto areną kaip šiuolaikinę Sporto halės reinkarnaciją netikėtoje vietoje? Palikime spręsti dar negimusiems XXI amžiaus pabaigos paveldosaugos ekspertams, mes tegalime tikėti, kad kur nors Lietuvoje yra suręstas privatus gyvenamasis namas, kuris po šimto metų bus pripažintas architektūros paminklu. Aš tuo tikiu. Jis tiesiog turi būti. Tačiau kyla ir šiojiokių abejonių, nes kai tik šiuolaikinis žmogus turi pakankamai lėšų šiek tiek prabangesniam būstui pasistatyti, jis dažniausiai nori jį statyti kitaip – stilingai ir netipiškai. Bėda ta, kad šio pobūdžio išskirtinumas seniai tapo masiniu reiškiniu – visi dabar ne tik stato, bet ir, privalomai pabrėždami, „gyvena“ netipiškai.

Važiuojant per Lietuvą, ypač kai apniukę, kai saulės beveik nesimato, kur nors toličiau nuo pagrindinių miestų, šalikelėse, išryškėja kaimiškos aplinkos niūri tendencija – buvusių kolūkių gyvenvietės. Tęsiant išsaugojimo temą, norėtusi jas užtarti – dėl šių gyvenviečių vertės reikia spręsti jau dabar. Nežinau, kiek joms liko: dešimt metų gal gyvuos, dvidešimt – abejoju. Tos, kurios arčiau miestų ar ežerų, persistatys (pakeis spalvas ir funkcijas), kitos neturi jokių galimybių išlikti. Kolūkiečių karta miršta, vaikai – didesniame ar mažesniame mieste, anūkai – Airijoje. Jau dabar stovi namai užkaltais langais, po keliolikos metų tokių niekam nereikalingų pastatų bus aštuoni iš dešimties. Likusiuose dviejuose gyvens ūkininkas su pistoletu prie diržo ir linksma kompanija, retkarčiais dirbanti pas ūkininką už maistą ir butelį.

Kokią vieną tipinę kolūkių gyvenvietę reikėtų paskelbti kultūros paveldo objektu. Valakinius kaimus juk saugome – kaip pažangios žemės ūkio reformos, ilgam įsirežusios į mūsų žemę ir iki šiol matomos net iš kosmoso, palikimą. Kodėl neišsaugojus to, kas buvo svetima ir tapo sava? Kas sąmonėn ir žemėn „Stalinco“ vikšrais išspaudė ne menkia? Ką parodysime anūkams? Gėda – *alytnamio* nebus matę. Pusėtinai išradimas buvo, per anksti subankrutavo, vėliau būtų galėję prasisukti – ne itin gera kokybė, bet pigu. O ką? Pristatyta juk dabar namų – prastos kokybės, brangių, apie architektūrą net kalbėti nesinori, jei pradėtum, nuraustum it koks balkonas. „Kūrybos“ metodika maždaug tokia: daugiabutis supjaustomas atskirais butais, šie glaudžiai sudėliojami vienas šalia kito ir visa tai įvardijama prestižine gyvenvietė. Girdeju nuomone, kad tokių individualių namų aplink Vilniaus miestą pristatyta maždaug dešimtmečiu.

Jei negalima išsaugoti kaimo (atsiras prieštaraujančiųjų, sakys – *alytnamių* pilnos pakelės), tai pervežti į Rumšiškės nors vieną tipinę kolūkiečio sodybą tikrai vertėtų. Kaip ir sumontuoti nediduką sovietmečio laikų daugiabutį su tipiniais baldais, indais, sekcijomis ir servizais. Kol jų dar yra. Su televizoriumi „Rekord“ ir ant jo ekrano uždėtu trispalviu filtru, kuris jį paverčia „spalvotu“. Dar „Tarybinė moteris“ ir „Tiesa“ ant stalo. Nesišaipant, nesivaikant Grūto parko, neiškreipiant buvusios tikrovės ją tariamai atkuriančiais šou, „ekskursijomis“ ir XX amžių“ ir panašiai. („Tiesa“, beje, atkurta ne kur kitur, o Londone. Anuometinio laikraščio paantraštėje buvo kviečiama:

„Visų šalių proletarai, vienykitės!“ Dabar: „Tiesa kiekvienam sava.“ Leidėjai apie save teigia: „Mes visi esame Pasaulio piliečiai. Ir nieko bendro neturime su Komjaunimu.“ Čia šiaip – skirtumai ir paralelės.)

Dar šiek tiek apie apsaugą – gyvename laiku, kai jos daugiausia, esame saugomi nuo begalės dalykų, kurie savo ruožtu saugomi nuo mūsų. Viskas reglamentuota – kiekvieną veiksmą apibrėžia teisės aktai, ir vis tiek jaučiamės nesaugūs. (Užjaučiant architektus, verta priminti, kad svarbiausias nūdienos architekto uždavinys – surinkti dokumentus su reikiama parašais.) Kaip tai atsitiko? Kodėl kiekvieną žmogaus judesį reikia reglamentuoti (net mamos ir jos vaiko santykius)? Negi žmogus toks kvailas, kad be parašais patvirtintų patarimų nesugebėtų tinkamai susitvarkyti gyvenimo, ir toks godus, kad būtinai pažeis kito (artimo) interesus pastatydamas savo tvorą ne savo teritorijoje? Galbūt. Iš tiesų šis reikalas labai painus, bet norisi socialinio eksperimento: atrėžti nedidelės savivaldybės teritorijos didumo žemės gabalą kur nors apie Kazlų Rūdą, Rietavą ar Širvintas ir toje teritorijoje leisti viską, įkurti tokią saugomos teritorijos antipodą, regioninį parką be direkcijos, savivaldybės be administracijos. Įdomu, kas ten nutiktų, kas ir kaip būtų statoma, kokio aukščio tvoromis apsitveriam, kokia bendruomenė susiburtų, ar visi ežerai ir upeliai būtų užtvirti?

Ir dar – kiek laiko praeitų, kol būtų imtasi pirmųjų draudimų, apribojimų, antspaudų?

MARIUS RAUBA

Visi laišakai – žirafos

Labas, giesminyke, gyvenimas pilnas grafų, žydų ir juodaodžių. Gyvenimas pilnas pumų, net Rilke rašė apie narve uždarytą pumą, kurios vyzdžiuose pievos, rožės, Dievas ir laisvė, net tu beveik puma, nors niekada apie jas nerašė, bet sukalbėjai jas.

Nei juodaodis tu, nei žydas, bet tikrai grafas ir tikrai puma. Nei grafė aš, nei puma, bet tikrai žydė ir tikrai juodaodė. Nebūčiau aš, nebūtum tu. Aš žydė, panašiausia į juodaodę – mano vidus pilnas drungnos kavos, bet jei būčiau puma, augčiau ne ant medžių, o ant kopėčių ir ten veikčiau, nežinau, kas užėina.

Aš esu savo duona, savo žuvis ir kiaušiniai, oranžinė spalva ir citrinų avantiūra. Jis irgi. Kai Chaimas Soutine'as nutapo kiaušinius, mirusias žuvis, jos transformuojasi į tikrai kažką antgamtiško, nežinau, gal į Nietzsche. Jeigu Nietzsche gali būti tragiškas, tai jis tragiškas, nes Soutine'o žuvis, kuri transformavosi į Nietzsche, yra tragiška. Kokios akytės, kokie oranžinių atspalvių veidukai, kokie šviesūs pilvukai. Užtot čia rašiusi, aš geriau glostyčiau šviesiausius žuvų pilvukus. Jeigu visi dalykai gebėtų transformotis į Nietzsche, būtų dramatiški.

Grafiškame laiške rašė, kaip važiuoji iš Vilniaus, stebi labai nedramatiškų spalvų šalikeles, bet pasiduok – groteskas ir dramos niekada nesibaigia, *never ever*. Vaikštau gatvėmis ir plečiasi dievybės akys tokių dramatiškų dalykų regėdamas. Mylene Farmer išdaigos prieš šitą dramatinį jėgą – visiška smulkmena. Išvydau gatvėj tokią moterį, oi-o-panelešvenč., raitausi pagalvojusi, fatališka, teatrališka, oi-ožirafašvenč., nors maldausk jos, kad dar pastovėtų, papozuotų, o aš žiūrėčiau į ją ir rašyčiau. Aš dailininkė, bet kito-čia, lankiau dailės mokyklą, kiekvieną dieną piešiau ir piešiau, bet manęs niekada nedomino natūrmortas kaip tapybos, piešimo objektas, mane domino natūrmortas kaip rašymo objektas, ir dabar rašydama susikuriu tam tikrus natūrmortus, komponuoju daiktus, šešėlius ryškiniu ten, kur tik užsimanau, ir komponuoju, kaip užsimanau. O literatūra mane domino tik kaip piešimo, tapyimo objektas.



Chaim Soutine. Natiurmortas su žuvimis, kiaušiniai ir citrinomis. 1923

„Karalaiti, aš tau irgi parodysiu savo sugebėjimus. Aš galiu, kad pro duris išlįstų višta arba kad išvirtas kiaušinis pasidarytų neišvirtas, kai tu jį suvalgysi. Aš galėčiau padaryti, kad tu vaikų visada nešiotum ant pilvo ir dar šokinėtum. Aš per vieną sekundę galėčiau padaryti iš žuvis laivą ir ten sunėšti visus, net ir Stepą. Jei karalaitis veidas apskritas, aš padarysiu, kad jis būtų pailgas.“ Arba: „*Išsiilgau* tavęs. Aš gyvenu gerai, dabar auginu sraigę, kuri irgi gerai gyvena. Aš dabar mėgstau jau visai kitus gyvūnus. Dar mokykloj klausė, kuo tu dirbi, ir aš pamiršau. O tu žinai, kad kažkur Amerikoje yra žiurkių, didesnių už žmones. Mano mintyse tik dėdė Jonas. Mano mintyse tik tai, kad jį suvalgys tos žiurkės. Rašė, kad parašyčiau ką apie mokyklą. Apie mokyklą galiu parašyti ne ką.“

Grafe tu, *giraffe*, rašė, kad pasaulį kuo puikiau- siai transformuoja vaikai, gali kuistis po mano vaikystės žiedynus, žirafynus – turiu galingos medžiagos, matai, čia viskas SaturnoMarsoVeneros nulemta. Kita dalis galingos medžiagos – užkasta, nes kai tik išeidavau į kiemą, imdavau viską kasinėti ir užkasinėti.

O dabar mano vyzdžiuose dvidešimt žydų tarp pumų, jei norit, kad nusiramčiau, turit kaip krokodilui užrišti akis, nes gyvenimas pilnas žydų, pumų, grafų ir juodaodžių ir jie išilgai bėginėja mano gyvenimu ir mano vyzdžiai pilni jų ir niekad neapsiraminsiu. Trys pastaruojau metu dažniausiai vizualizuojami dalykai yra oranžinė spalva ir Carlas Gustavas Jungas, namie laikantis apuokas, ir Sigmundas Freudas, pilve laikantis pelėdas, o Marija mano nekaltoji!

O laumės nekaltosios, ką tik buvo atėjusi Živilė. Žmogus-*dvyrka*: duok jai dviratį be pedalų – vis tiek apvažiuos Baikalo ežerą, duok kupranugarį – vis tiek su dviračiu atvažiuos. Ji tikra proto mašina, gražu žiūrėti, kaip ji moka padirbėti galva, bet mano namuose jai nesigalvoja, nors jos pulsas normalus, veik tobulas. Čia niekam nesigalvoja, sakau, kad aš įsidarbinčiau chaoso. Kai kurie žmonės man tikri turėklai, gerai prilauko, nes jei ne jie, jau seniai būčiau keturis, septynis kartus balkone auginusi kalakutą ir penkis, devynis kartus būčiau išėjusi į miestą ir jį sudeginusi. Ir taip kaip visada: „*Ale* baigsis tavo hedonizmai, Akvaile.“ *Ale* nesibaigs, nes šiemet Tigro metai ir aš tinkamu metu pavirsiu tigrą.

Peržiūrėję kopėčias, lipk ir siek protu lubas, ant jų dar knygų, perlų, šilkų prikabinata. Iš šito kampo gerai matosi Romaino Gary „Moters šviesa“. Nagi nei žvėris, nei spragtukas buvo Romainas Gary, bet tikrai buvo šviesa ir tikrai moteris. Siunčiu *romengariškus* linkėjimus.

Akvilė Žilionyte



Mano dievas yra šio pasaulio dievas

Su filosofu ARVYDU ŠLIOGERIU kalbasi Augustinas Dainys

Pabaiga. Pradžia Nr. 18

– Nuo pirmosios jūsų knygos publikavimo praėjo ketvirtis amžiaus. Per tą laiką parašėte dar daug. Kitas žmogus būtų seniai perdeges – kaip atgaunate jėgas, kaip ilsitės?

– Porą metų išėjau beprotnamyje, kaip žinai. Tai nėra juokai, tai rimtas dalykas, matyt, irgi lėmęs ir mano rašymo, ir mano gyvenimo stilių. Tai buvo visiško poilsio būdas ir metas – gili depresija. O galinga depresija yra vyro sielos nėštumo metas. Dabar ypač aiškiai suprantu, koks išganingas dalykas yra tupėjimas depresijos celėje. Tai toks laikas, kai nugrimzti į visišką tylą. Man depresija pirmiausia buvo visiškas atsiribojimas nuo kalbos. Kai gyvendavau toje duobėje, kalba keldavo šleikštulį. Užtat po pirmos tokios duobės atsirado „Daiktas ir menas“, po antros – „Niekis ir Esmas“, knygos, kurias labiausiai myliu. Ir, mano supratimu, pačios tyriausios mano knygos.

Mes apskritai tapome mašininio mąstymo vergais. Taip maždaug galvojama: na, dabar paskaitysiu kokią astrologo instrukciją, mahatmos mantrą arba psichologo testus, ten bus surašytos taisyklės, ką turiu daryti, kad dabar tinkamai pailsėčiau, paskui tinkamai rašyčiau knygą, o parašęs knygą vėl pulčiau tinkamai ilsėtis. Man šitoks mašininis mūsų sielos arba kalbos gyvenimo supratimas yra, švelniai tariant, komiškas. Pasakyčiau pikčiau: naivus ir kvailas. Poilsis nėra tai, ką kurpiame savo galvoje pagal visą tą idiotišką Ekranu ideologiją: nuvažiuoji prie jūros, į Palangą, drybsai paplūdimyje, deginiesi saulėje, vaikštai ramstydamašis slidžių lazdomis, nes eilinis šamanas įsakė taip daryti, girtuokliauji, stovi ant galvos, įkvepi pro dešinę šnervę, iškvepi pro kairę, voliojiesi ant tatamio arba grūsto stiklo ir taip *ad infinitum*. Galėčiau pasakyti, kad tam tikra prasme ilsiuosi jau šešiasdešimt metų. Mano visas gyvenimo yra poilsis. Neskirstau gyvenimo lauko į hektarus: štai čia darbo hektaras, o ten – poilsio. Netgi drįsčiau pasakyti, kad knygų rašymas man irgi yra savotiškas poilsis. Arba, sakykime, paskaitų skaitymas: jeigu gerai jautiesi – tai irgi yra poilsis. Regis, turiu būti dėkingas likimui už tai, kad pavyko išvengti mašininio gyvenimo. Taip pat galiu pasakyti, kad visas mano gyvenimas yra darbas. Galiausiai viską lemia Senasis Šeimininkas – tai mano artimiausiojo sielos bičiulio Williama Faulknerio žodis. Taip, būtent Senasis Šeimininkas: arba jis tau dovanoja, ir dovanoja viską absoliučiai, o tu pats turi būti maksimaliai atviras tai dovanai, arba atima, ir atima irgi viską – ir darbą, ir poilsį, ir net gyvenimo intensyvumą. Jeigu jis tau duos, bus duota, jeigu neduos, vadinasi, bus ne duota.

– Jei laikysime Sokratą, kuris nieko neparašė, paradigminiu filosofu, tada reiks pripažinti, kad filosofas nėra kūrėjas. Jis yra teoretikas pirmaprade šio žodžio prasme. Tai esmių stebėtojas, kuris turi būti ironiškas viso to, ką sako, atžvilgiu. Ir visgi jūs esate nepaprastai produktyvus kūrėjas. Kas yra jūsų kūrybinių galių šaltinis? Ar intensyvi kūryba yra jūsų sąmoningas pasirinkimas, o gal išsigelbėjimas?

– Tai yra dovana arba gal praeikimas, nežinau, gal reikia tokių dramatiškų žodžių. Tiesiog esi pasmerktas tam, ir viskas. Aš ir pats dažnai galvojau: o kam aš rašau knygas? Kam aš jas parašiau? Susigalvojau tokią mažą trijų P teoriją. Tai yra Pinigai, Publika ir Paslaptis. Trys P. Šiaip ar taip, man reikia užsidirbti duonelei, tiesą sakant, ne tik duonelei, bet ir pyragui, ir sviestui, ir dešrai, ir šioki tokį būstą turėti, ir vaikams padėti, kitaip tariant, reikia pinigų. Kadangi turiu visus akademinis antpečius, tai natūralu galvoti taip: kad man mokėtų atlyginimą, turiu jį sąžiningai užsidirbti. Tai mano garbės reikalas, kad man nebūtų mokami pinigai kaip parazitui. Manau, kad savo pinigus uždirbu sąžiningai. Tai vienas motyvas. Kiekviena knyga yra mokslinė publikacija, o tai yra gerai ir man, kaip profesoriui, ir mano brangiam fakultetui, – aš neironizuoju, labai mėgstu savo fakultetą ir savo kolegas, – ir mano mylimam universitetui, prie kurio esu labai prisirišęs. Toliau – publika. Natūralu, jog žmogui reikia, kad jį pripažintų, kad pagirtų, kad kas pasakytų: štai tu parašei gerą knygą, štai ta tavo mintis man labai patiko, štai tu padarei puikų pranešimą seminare ir taip *ad infinitum*. Pripažinimas yra gyvybiškai būtinas. Visiems absoliučiai. Pripažinimo geismas yra galingas motyvas, skatinantis rašyti. Žinoma, šis motyvas yra susijęs su pirmuoju – su pinigais. Pripažinimas yra simbolinis kapitalas. Simbolinis kapitalas pereina į medžiaginį, į pinigus. Tai nuo antpečių priklauso. Antpečiai simbolizuoja pripažinimą. Na ir trečias dalykas, tam tikra prasme galbūt svarbiausias, nes dėl to pripažinimo per daug nesijaudinu. Kaip ir kiekvienas mirtingasis, turiu tuštybės, bet drįstu manyti, kad labai saikingai, netgi labai nedaug. Šiaip ar taip, tuštybė man netrukdo gyventi, labai retai ir labai trumpam sugadina nuotaiką. Trečias dalykas yra paslaptis, ir aš tau pasakysiu, ką turiu gal-

voje, labai paprastai. Kada sieloje subrėsdavo kokia nors svarbi tema, mano sielos scenoje pasirodydavo beveik mistinis regėjimas (nors apskritai mistika man bjauri). Kažkur viduj, kažkur tamsoj, kažkur beveik kaktos srityje, staiga atsirasdavo baltas grūdas, grūdo formos šviesuliukas. Tada jau žinodavau, kad galiu tą temą skleisti. Bet kas man būdavo svarbiausia? Aš žinodavau, tačiau tik apytikriai, kas yra tame grūde: jis būdavo suvyniotas į miglotą aurą. Po ta aura matydavau keletą žodžių, keletą aiškių frazių. Bet žinodavau ir tai, kad patys svarbiausi dalykai glūdi baltojo grūdo centre ir kad iš tikrųjų aš nežinau, kas jame slypi. Tai yra natūralu: juk žiūrėdamas į gilę negali matyti, koks ažuolas iš jos išaugo. Tai ir aš nežinodavau, kas prasikals iš tos mano mistinės gilės, koks kalbos medis iš to balto grūdo išaugo. Ir man būdavo smalsu. Ir tada sėsdavau rašyti. Grūdas išdygdavo ir pradėdavo augti kalbos gelelė. O pats grūdas iškart dingdavo. Ir iš tikrųjų, jis beveik niekada manęs nenuvildavo. Būdavo nuostabių atradimų pačiam sau. Bet pats unikaliausias dalykas man nutiko po tos antrosios duobės, po antrojo nėštumo. Kai lipau iš duobės – prisimenu ir vietą, čia už Pilaitės yra ežerėliai, gražios kalvelės, pušynai, smėlio keliukai. 2002 metų rudenį, spalio mėnesį, einu takeliu, saulutė tokia jau vėstanti, laumžirgiai ant tako, ir štai staiga iš visiškos tamsos išsoka grūdas, bet dviem galais – vienas juodas, o kitas baltas. Tai pagalvojau: na velnias, kas čia dabar bus? Toks grūdas man niekada dar nebuvo pasirodęs. Ir štai iš jo išaugo „Niekis ir Esmas“. Pirmas tomas – baltojo galo, antras tomas – juodojo galo augalas. Iš tikrųjų, kokia nuostabi intriga, kokia avantiūra, kaip yra smagu: juk tame grūde jau tarsi matai unikalaus nuotykių, kalbos nuotykių, pagrindinius orientyrus. Juk „Niekis ir Esmas“ irgi turi du poliūs, tai itin kontrastinga knyga, jau pats pavadinimas toks yra: Esmas yra absoliuti bekalbių juslinių daiktų tikrovė, o Niekis – vadinamojo antjūslumo vieta, idealybės kontinentas. Tai štai, paslaptis, glūdėjusi tuose mistiniuose grūdeliuose, tose sielos sėklose, veikiausiai yra pagrindinis motyvas, dėl kurio parašiau apskritai netgi per daug knygų, nes šiaip būtų pirmųjų dviejų motyvų – pinigų ir pripažinimo – man dėl užtekę kokių dviejų trijų liusių knygelė; galėjau straipsnelius kokių rašinėti, tyrinėti kažką, koki Heideggerį, Kierkegaardą ar Schopenhauerį, ir taip ramiausiai rinkti biurokratinis „mokslinės produkcijos“ paukščiukus. Bet, matyt, tas smalsumas, tas klausimas, kas gi glūdi grūde, vis dėlto buvo pagrindinis. Po „Niekio ir Esmo“ ne kartą sakiau ir žmonai, ir sau, kad viskas, daugiau neberašysiu, na, bet dabar žiūriu – štai jau dvi knygos atsirado, ir dar gal, ne duokdie, atsiras.

– Esate sakes, kad netikite Dievo, be to, jūsų mąstymą galima traktuoti kaip fundamentalią religijos kritiką. Iš kitos pusės, kokio nors fenomeno kritikai pasako daugiau tiesos apie tą fenomeną nei tie žmonės, kurie yra jam besąlygiškai angažavęsi. Kaip galėtumėte apibrėžti religingą žmogų, kuris nekeltų jums šleikštulio?

– Aš esu religingas žmogus (mano galva, nereliginų žmonių apskritai niekada nebuvo, nėra ir nebus), bet dievų yra daug, o labiausiai iš jų man svetimas ir atgrasus yra siroafrikičių, t. y. vadinamųjų krikščionių, dievas. Bet pirmiausia pacituosiu Baudrillardą, jis daug geriau už mane pasakė: Dievas yra, bet aš juo netikiu. Arba, jeigu nori, priešingai: Dievo nėra, bet aš juo tikiu. Bet man geriau patinka pirmas. Pats žinai, dievų yra tūkstančiai. Mano dievas yra šio pasaulio dievas. Mano dievo altoriai yra ažuolai, miškeliai, laukai, drebulynai, žydinčios obelys, upeliai, ežerai, žolynai, kalvos, ūkanos ir upėtakiai. Saulė yra mano dievas, debesys yra mano dievas. Štai vienas mano dievulis gyvena Grūdus upelio sietuvėlyje, kiek žemiau Marcinkonių; jei nori, nuvešiu ir parodysiu. Krikščioniškoji dievo samprata, mano galva, yra šventvagiška, beveik ateistinė. Juk krikščionybė atsiranda ir skleidžiasi kaip neapykanta nežmogiškumui arba kaip neapykanta gamtai, pasakykime tuo nuzulintu žodžiu, nežmogiškajai gamtai. Geriausiai atveju krikščioniui liepiama nusisukti nuo gamtinių gyvybės krešulių ir spoksoti į stabus – Knygą, ikonon arba lėles – į negyvus žmogaus rankų dirbinius. Būtent krikščionybė yra pati stabmeldiškiausia religija iš visų man žinomų, būtent krikščionybė yra pati radikaliausia stabmeldystė, lygiai kaip senoji lietuvių religija buvo stebėtinai nestabmeldiška – lietuvis meldėsi ne lėlėms ar pasakoms, o gamtiniams gyvybės gyvūnams – medžiui, žalčiui, lietuvi ar saulutei, ir tuo mes, dabartiniai lietuviai, galime didžiūti. Siroafrikietiškoji idiosinkrazija man visiškai nepriimtina. Sulaukęs tiek metų, kiek turiu, aš esu debesų ir upelių žmogus; kažkada Kavolis labai tiksliai pasakė: laukų ir miškų žmogus. Visi mano dievai, visos mano dievybės yra ten, laukuose ir giriose, kalvoje ir debesyse. O jeigu kas mane vadina ateistu, tai jau ne

mano bėda. Aš nesu joks ateistas ir netgi visai nejuokaudamas tą Gyvosios Gamtos Galybę, kuri man dovanoja absoliučiai viską, vadinu Senuoju Šeimininku – čia iš Faulknerio – arba Senuoju Sodininku. Bet dar kartą: polemiškai susipriešindamas su krikščionybės dievu, kuris man yra visiškai atmetinas. Aš atmetu krikščionybės metafiziką. Nors jokiū būdu tai nereikia, kad esu fanatikas. Pavyzdžiui, visiškai pritariu dabartinei Katalikų bažnyčios politikai beveik visais dorovės klausimais, pritariu katalikiškajai normalios šeimos sampratai, pritariu iškrypėlių smerkimui, pritariu celibato principui, pritariu vyro ir moters vaidmenų atribojimui, na, pritariu beveik visur. Bet tai man netrukdo daugybę metų, visose knygoose aistringai – aš kitaip nemoku – atmeti tą, kaip vadinu, siroafrikičių paranoją, dykumos žmonių metafiziką, tų žmonių, kurie iš tikrųjų galbūt nėra matę nei žibuoklės, nei čiurlenančio upelio, nei upėtakių, nei baravykų, nei debesų. Tiesą sakant, mane stebina ir siutina Grynojo Rašto dykumų garbinimas, jis man visiškai svetimas, aš kategoriškai atsisakau bilieto į krikščionių Rojų, panašiai kaip Ivanas Karamazovas.

– Niekada neišdėstėte savo etikos. Manau, jūsų mąstymas skleidžiasi toje plotmėje, iš kurios išauga etika. Tai gi mąstote pirmapradiškiau už etiką. Tačiau vis dėlto ar negalėtumėte suformuluoti savo etinio principo?

– Man žodis etika netinka, nes jis vėl ateina iš siroafrikietiškos neapykantos nežmogiškajam pasauliui. Man atrodo, žmogus apskritai – taip aš suprantu žmogaus būklę šioje žemėje – turi išsipareigoti ne tik kitam žmogui, jis turi išsipareigoti ir nežmogiškoms būtybėms: ir gyvulėliams, ir paukščiams, ir medžiams, ir grybams, ir žolynams, ir upeliams, ir kalvoms. Išreiškiant pamatinę mirtingojo nuostatą kitos būtybės atžvilgiu labai trumpai, tai man labai patinka žodis, gerai žinomas visiems, – užuojauta. Užuojauta ir kitai būtybei, ir sau pačiam, ir kitiems mirtingiesiems. Faulkneris pataiko į metafizinį dešimtuką, išardamas štai kokius melancholiškus žodžius: visi mes esame tik nelaimingi kalės vaikai. Mes, trumpam žmogiškoms būtybėms, gimstame, kenčiame ir mirštame, aš tai taikau ne vien žmogui, bet ir kitoms šios žemės būtybėms, patenkančioms į mano gyvenimo teritoriją. O tuose iki koktumo nuvalkiotuose žodžiuose etika, moralė glūdi naivus ir net žiaurus antropocentrisis egoizmas, raginant mane užjausti tik žmogų. Man nepriimtinas per tūkstantmečius įtvirtintas ir visai garbinamas žmogaus narciziškumas. Girdi, aš esu Dievo paveikslas, pasaulio bamba ir esinijos karalius, o visa, kas nėra žmogus, man duota kaip didelis bifšteksas, kurį galiu valgyti be menkiausių sąžinės priekaištų. Naiviausiai šią narcizišką nuostatą įtvirtina krikščionybė, o išreiškia Kantas, tardamas panašiai kaip Narcizas: ak, koks aš gražus, aš negaliu būti priemone, aš turiu būti tikslu. Aš kategoriškai atmetu šitokio antropocentrisis egoizmo tironiją. O kodėl tik žmogus? O kodėl ne, pavyzdžiui, baltieji debesys, o kodėl ne ažuolai, o kodėl ne bebrai, o kodėl ne upėtakiai, o kodėl ne upeliai? Kuo aš geresnis už laukų ramunę? Tikrai ne geresnis. Tik ji kur kas gražesnė už mane. Tai jeigu šitaip plačiai suprastume etiką, jeigu užuojautos žvilgsnį ar užuojautos akiratį patenka ne tik žmonės, bet ir nežmogiškieji daiktai, tada manau, kad galėčiau pavadinti savo etiką užuojautos etika, nes man atrodo, kad užuojauta turėtų būti pamatinis santykis ir su kitais. Šio pasaulio sankloda nėra pati geriausia. Per daug joje, kaip sako Buda, kančios, per daug purvo, per daug kraujo, per daug neapykantos, per daug žiaurumo. Be to, visi mes mirtingi. O kad ir kaip būtų, prie mirties priprasti nelengva: akivaizdu, kad mes, baltieji, arijai, o ypač mes, krikščionys, prie jos nemokame priprasti. Tam tikra prasme prie kančios ir mirties negali priprasti ir nežmogiškoms būtybėms. Gyvulėliai, paukšteliai ar medžiai – juk jie tokie pat kenčiantys, tokie pat vargstantys, tokie pat liūdintys kaip ir mes – žmonės. Jie irgi turi sielą, tik neturi sąmonės, t. y. nemoka kalbėti, tačiau niekas negali pasakyti, ar sąmonė yra pranašumas, ar visai priešingai – blogis, Šetono skiepas. Todėl lieka užuojauta, toks, sakyčiau, kosminis atvirumas viskam, kas yra. Tačiau laikime linksmiau. „Laiške apie Humanizmą“ Martinas Heideggeris pasakoja tokį epizodą: kai jis jau buvo parašęs „Būtį ir laiką“, prieina prie jo studentas ir klausia: „Pone profesoriau, o kada jūs parašysite etiką?“ Heideggeris nusijuokia ir atsako: „Niekada!“ Filosofija, kaip aš ją suprantu, negali būti dalinama į apygardas, kadangi štai tavyje arba manyje – mano susitikime su pasauliu – kiekvienas, net pats menkiausias, judesys yra ir etika, ir estetika, ir ontologija, ir gnoseologija, ir fenomenologija, lygiai kaip negali būti vien tik etinės saulės, vien tik ontologinių debesų arba vien tik gnoseologinio medžio.



Vienatvės džiaugsmas

Atkelta iš p. 1

Keleto draugų paklausiau, kada paskutinį kartą jie yra praleidę 24 valandas be kito žmogaus draugijos. „Sunku pasakyti, – atsakė viena keturiasdešimtmetė. – Visą dieną, turi galvoje?“ Ne – visą dieną, vakarą ir naktį. „Ne, aš tiek neištvėčiau!“ Ji turi mažytį sūnų, todėl jai būtų gana sunku likti vienai visą parą, bet mane domino, ar ji apskritai kada nors anksčiau yra išbuvusi viena visą parą. „Dvidešimt keturias valandas be jokios gyvos dvasios? Ne, niekada.“ Kiti keli paklaustieji sakė, kad, jų manymu, galbūt jiems taip yra nutikę prieš kokį dešimtmetį ar du, kai gyvenę vieni ar kartu su draugais, šiemis išvykus savaitgaliui. Jiems neabejotinai buvo bloga ir jie arba pasikvietė ką nors iš svečių, arba patys kur nors išėjo.

Ar žmonėms neįdomu vienatvėje todėl, kad jie taip retai patiria ją, ar jie taip retai patiria ją dėl to, kad jiems neįdomu vieniems? Sunku pasakyti. Aišku viena: dauguma mūsų vienatvę prilygina vienišumui, o bendriją – bendrystei, nors gyvenimas nuolat paneigia tokį požiūrį. „Mes kur kas vienišesni, kai esame tarp žmonių, negu tada, kai liekame savo urvuose“, – taip Henry Davidas Thoreau pasakė dvejus metus praleidęs vienas savo name, kurį pasistatė Masačusetso miškuose. Niekada nesame vienišesni negu tada, kai esame minioje. Gal tai ir klaidė, bet dauguma mūsų patyrė, kad ji teisinga.

Prieš išsikeldamas nuošalumon, beveik 40 metų praleidau apsuptas žmonių, iš pradžių kaip vienas iš penkių vaikų, paskui gyvendamas bendruose namuose, galiausiai įvairiuose Londono butuose. Turėjau merginų, dukterį, kambario draugų, žmonės supo mane iš kairės ir iš dešinės, iš priekio ir iš užpakalio, o malonesniais momentais atsidurdavo po manimi arba ant manęs. Dabar kartais jaučiuosi nemylimas, bet kartais jausdavausi nemylimas ir tada. Juk visi kartais jaučiasi nemylimas, ar ne?

Ar tyrinėtojai ir atsiskyrėliai ilgisi tų, kuriuos palieka? Žinoma. „Kartais negaliu pakelti savo vienatvės, – rašė Byrdas. – Ji per didelė. Bet negalima per daug apie ją galvoti. Kitaip aš žuvs.“ Maitland pripažįsta: „Pasitaiko akimirklų, kai reikia įsitverti kieno nors rankos.“

Bet vienatvės tikrovė dažnai mažiau gąsdina negu jos suvokimas. Per metus, praleistus negyvenamoje saloje, Kullą, malonų žmogų, smaugę vienatvę. Nepadėjo nė tai, kad prieš išvykdamas jis užmezgė „gana intensyvų“ romaną. Bet ilgesys užkludavo jį kaip audra, staiga atlekianti, apverčianti aukštyn kojomis, paskui vėl nurimstanti. Geriausias sprendimas buvo tiesiog stebėti reginį: „Užuot bėgęs nuo to vienatvės jausmo, aš įsigilinu į jį ir išgyvenu visą pilnatvę, ir jis išsiskleidžia stebuklo ir taikos pajauta.“ Po trijų ar keturių mėnesių, prisimena jis, „labiau suartėjau su pasauliu aplink save – medžiais, vandenynu, dangumi. Pasikeitė visa mano pasaulėjauta. Mes esame visuomeninės būtybės – nėra jokios abejonės. Netgi kai esame vieni, sąveikaujame su pasauliu.“

Devintajame ir dešimtajame dešimtmetyje vienas britas, vardu Lesas Powlesas, tris kartus aplaukė aplink pasaulį – visada vienas, o kartą be sustojimų. Jis neįpirko radijo siųstuvo ir per vieną savo didžiųjų nuotykių nekalbėjo su niekuo 329 dienas. Dabar jam aštuoniasdešimt ketveri ir jo plaukiojimų dienos baigtos, bet jis vis dar gyvena savo laive „Solitaire“. Koks yra plaukiojimo žavesys, paklausiau jo. „Tai vienatvė. Kai esi vienas jūroje, nėra jokios vyriausybės ar bankininkų, kurie tau kvaršintų galvą. Niekam nesi atskaitingas, tik pačiam sau.“

Powlesas buvo dukart vedęs ir turi draugų daugelyje šalių. Ar jis nesielgi žmonių? „Pasijuntu vienišas oro uostuose arba atsiveikindamas su kuo nors, bet ne tada, kai esu jūroje. Matote, ten nėra su kuo lyginti. Ten nematai žmonių su šeimomis. Ten būni toks izoliuotas.“

Buvo vienas momentas toje kelionėje be sustojimų, kai Powlesas paplūdo ašaromis – per Kalėdas, visai šalia Australijos krantų, kai jo tranzistorinis radijas pradėjo groti kažkokį sentimentalų niekalą. Draugai Britanijoje jam buvo įdavę Kalėdų dieną atidaryti skirtą paketą šventinio maisto

su sveikinimo atviruku. „Turiu pripažinti, tada jaučiausi toks vienišas. Norėjau tik viena – pasakyti kam nors: „Linksmų šventų Kalėdų!“ Bet kol Powlesas pasiekė sausumą, jis jau buvo atsigavęs. „Kai grįžau, – sako jis, – būčiau su džiaugsmu išvykęs vėl.“

Ir tai po beveik metų tikros, visiškos vienatvės, kokią patiria tik nedaugelis iš mūsų. Blogiausia atveju mums gali tecti patirti savotišką „palengvintą“ vienatvę, kai net jeigu kelias dienas nematome kito žmogaus, turime telefoną, elektroninį paštą, „Facebook“, žinučių siuntiklį, „Twitter“.

Gyventi vienumoje puiku, jeigu nesuskysti. Retkarčiais būtinybė prasimanyti pragyvenimui priverčia mane išsikrapštyti iš savo urvo. „Pabūsiu savaitę Londone, – sakau pats sau. – Man tai vieni juokai.“ Ir, tiesą pasakius, man tai iš tiesų nesunku. Džiaugiuosi galimybe pabendrauti su žmonėmis. Kaip ir daugelis vienišių, neturiu daug draugų, bet tuos, kuriuos turiu, branginu. Kalbuosi su jais, mėgaujuosi su jais valgiu ir gėrimais – kaip visi normalūs žmonės. Tačiau kai sugrįžtu namo, su palengvėjimu užveriu duris į pasaulį. Tai fantastiška vieta apsilankyti, bet aš nenorėčiau ten gyventi.

O dabar, jums leidus, apsiliksiu savo šilčiausią palatą, pasiimsiu butelį alaus ir eisiu į lauką pasigėrėti saulėlydžiu. Mes, vienišiai, mėgstame savo ritualus, o pastarąjį stengiuosi atlikti. Ir nesvarbu – lyja, sausa, šalta ar šilta. Aš, žinoma, būsiu vienas, bet mintimis artimas Richardui Byrdui.

1934 m. balandžio 14 d., temperatūrai esant gerokai žemiau nulio, Byrdas gėrėjosi stebuklingu saulėlydžiu, platiniu ledu, „nemirksinčiu Veneros deimantu“ danguje. „Aš valandėlę lioviausiu klausytis tylos, – rašė jis. – Mano iškvėptas oras, tuoj virsdavęs kristalais, pleveno palei skruostus, pučiamas vėjelio, švelnesnio negu šnabždesys... Diena geso, naktis gimė – bet be galo taikingai... Tą akimirksnį jaučiau, kad žmogus ir visata yra viena.“

Tikriausiai pastebėjote, kad niekas nestovėjo šalia jo, skųsdamasis oru.

„The Guardian“, 2010.II.2
Vertė Vitalijus Šarkovas



Mano dievas yra šio pasaulio dievas

Atkelta iš p. 3

Pasaulis yra vientisas, tai kaipgi aš galiu dabar savo sielą padalinti į apygardas ir sakyti: ta apygarda yra etinė, ana estetinė, o štai šita – ontologinė. Graikai – vieninteliai ir nepaprastai filosofijos meistrai – niekada neskaldė pasaulio ir mirtingojo sielos į negyvus gabalus, neraižė į apygardas. Palyginti su graikais, visa, kas vyksta tuos du tūkstančius metų, yra beviltiškos konvulsijos (aš net taip pasakyčiau – du krikščionybės ir technomokslo tūkstantmečiai filosofijai buvo bergždi). Turiu galvoje galogermanų pseudofilosofiją. Ar Platonas turi kokią atskirą etiką? Jos nėra ir būti negali. Herakleitas turi? Irgi ne. Aristotelis, teisybė, jau išranda etiką, bet juk kaip tik jis išduoda pačią filosofijos esmę. Filotopui bet koks esyns, kiekvienas žolės laiškas, kiekviena skruzdėlė, kiekviena gėlė yra vientisa, individuali, nedaloma. Viskas yra vientisa. Pati elementariausia mano būklė pasaulyje yra vientisa. Į susitikimą su bet kuriuo daiktu aš einu kaip neskaidomas individas. Mano žvilgsnis irgi nėra skaidantis: mano akys nemato ir negali matyti kokių nors „struktūrų“ ar palaidų siurrealistinių gabalų, vadinamų „pavyzdžiu“, „laštelėmis“, „genais“ arba „diskursu“. Daikto, kad ir kas jis būtų, irgi negalima išskaidyti, jis yra vientisas. Tik po to, kai kalba atsiskiria nuo daiktų – o tai įvyksta krikščionybėje, – prasideda pasaulio kapojimas į gabalus, sielos daužymas į tariamai savarankiškus „sugebėjimus“, o sykiu ir apygardų kūrimas. Prasideda vadinamoji specializacija, pradeda kurti atskira etika, atskira estetika, atskira ontologija. Ir taip iki begalybės. O kai krikščionybė pagimdo savo neklusnų vaikėlį – galilėjiškąjį technomokslą, apygardos pradeda dalintis ir daugintis katastrofišku greičiu, ir štai dabar ir aš, ir pasaulis supjaustyti į milijonus apygardų. Šitai naikinamas ne tik vientisas neįmogiškasis pasaulis, bet ir žmogaus siela. Dabar esame tragikomiškoje situacijoje, kai koks „specialistas“ moka tik vieną dalyką, pavyzdžiui: sėkmingai vaikyti bakteriją buljone arba išmintingai komentuoti vieną vienintelį Aristotelio „Metafizikos“ sakinį, o visur kitur jis yra infantilas ar paprasčiausias kvailys. Tūkstančiai mažų tiesų veda į vieną didžiulę, galbūt net pražūtingą klaidą. Filotopas privalo atsilaikyti prieš šitokių daiktų ir sielos individualumo naikinimą, prieš „specializacijos“ nihilizmą.

– Prieš daugiau nei du dešimtmečius paskelbėte Cézanne'o tapybos interpretaciją. O štai praeitais metais pasirodė jūsų gamtos fotografijų albumas „Melancholijos archipelagai“, kuris, mano galva, savo dvasia artimas Cézanne'ui ir van Goghui. Ar jums fotografija yra tapyba, tik atlikta kitomis priemonėmis, ar ginate fotografijos kaip meno autonomiją? Jeigu taip, tai kur slypi fotografijos unikalumas?

– Man fotografija yra antimenas. Antimenas ta prasme, kokia ir filotopija man yra antimenas. Platonas sako: „Tarp filosofijos ir meno visada egzistuoja nesantaika“, ir jis teisus be išlygų. Didieji graikų filosofai – be Platono, pavyzdžiui, Ksenofanas, Herakleitas, Sokratas, Anaksagoras – niekina meną. Jie niekina tai, ką mes, išmokyti siraofrikiečių, krikščionių, net dabar pompastiškai vadiname „kūryba“ arba „kūrėju“. Mano filotopija, kaip graikų filosofijos ipėdinė, yra antikūryba. Kodėl? Dabar aš tai sakau jau subrendusia savo kalba: bet kokia kūryba yra naikinimas. Mes visada ir už viską privalome mokėti – tokia yra paprasta, bet rūsti šio pasaulio simbolinė taisyklė. O kūryboje mokame ne mes, o tie vargšai nežmogiški daiktai, iš kurių mes kuriame. Kad išdrožčiau stabuką, turiu nukirsti ažuolą. O kodėl turiu galvoti, kad stabukas kuo nors geresnis už ažuolą? Ne, aš manau, kad ažuolas geresnis dėl to, kad jis gyvas, o medinis stabas negyvas. Kadangi mano absoliutus orientyras yra gyvas daiktas, jei patinka, gyvūnas, o žmogus gali kurti tik mašinas, t. y. negyvus daiktus, bet kokia kūryba yra ne tik naikinanti, bet ir nihilistinė. Filosofas, ypač kaip filotopas, tiesiog privalo būti antikreacionistas tiek, kiek jis yra antinihilistas. Aš esu radikalus antinihilistas, žinoma, ne „praktiškai“, o kaip teorikas ar teoretikas. Hominidas negali būti nihilistas vien todėl, kad jis turi valgyti, taigi yra paties žemiškojo savo likimo pasmerkta naikinti, be to, naikinti pertekliaus, prabangos modus, o toks perteklinis, prabangos, taigi ir nihilistinis naikinimas ir gali būti pavadinamas „kūryba“. Nesama ir negali būti nihilistinės kūrybos. Tai yra nihilistinis žmogaus santykis su pasauliu. Jau kam kam, o mums tai akivaizdžiau nei aki-vaizdu, sutinki? Juk būtent „kūrėjai“ baigia sunaikinti šitą mūsų nuostabią planetą. Kūrėjai, o ne vartotojai, kurie visai dergiami dabartinių laikraštinių ir feljetonistų. Fotografija yra antimenas, nes ji tiesiog man padeda geriau matyti. Kai pradėjau po truputi fotografuoti, ir dabar truputį fotografuoju, tai ten, kur anksčiau matydavau dvi spalvas, dabar matau keliasdešimt spalvų. Kur matydavau penkias formas, dabar matau penkiasdešimt formų. Kitaip sakant, fotožvilgsnis, aš pabrėžiu, fotožvilgsnis, kaip sako Aristotelis, padeda matyti daugiau skirtingybų pasaulyje, daugiau spalvų, daugiau formų, daugiau niuansų, kitaip sakant, intensyviau juslinį peizažą, intensyviau žvilgsnį. Fotografija kaip rezultatas ma-

neš beveik visiškai nedomina. Taip susiklostė aplinkybės, man pritrūko charakterio, kietumo, ir aš nusileidau įtikinėjimams ir išleidau tą knygą, bet dabar man dėl jos gėda, tarsi viešoje vietoje būtų nusmukusios kelnės. Tai per daug intymu, galų gale. Na, nesvarbu, dabar yra, kaip yra, negi dabar pradėsiu maivyti kaip nekalta mergelė ir panašiai. Bet tikrai fotografijai kaip rezultatui aš esu abejingas. Na, žiemą malonu pasižiūrėti į tuos pavasario, vasaros ar rudens vaizdus, kuriuos parsinešu fotoaparate, per ieškiklį pažiūri į savo mylimus peizažus, bet tai man antraeilis dalykas; svarbiausia yra buvimas toje vietoje ir toje akimirkoje, kurioje būdamas fotografuoju. Daugiausia tai saulėtekiai ir dar su rūkiais: tai absoliučios akimirkos, kai esu rojuje be jokios perkeltinės prasmės. Tai va, jei nori, tai būna maksimalaus pasyvumo akimirkos, tai yra tos akimirkos, kai atsiveri Senojo Šeimininko dovanai, kai atsiveri amžinųjų gamtos formų dovanoms, kai atsiveri būtent dovanojimui. Tampi, kaip gražiai sako Schopenhaueris, tyrąja pasaulio akim, išnyksti. Tai radikaliai priešingas susitikimas su pasauliu negu kūryba, ar sutinki? Kūryboje pats būdamas maksimaliai aktyvus naikinu gamtos daiktus, o čia esu maksimaliai pasyvus, priimu juos kaip dovaną, priimu kaip gyvūnus, kurie leidžiasi pamatomi, jie man padovanoja nuostabias spalvas, nuostabius pavidalus, nuostabų judrumą, nuostabų tapsmą, tekėjimą, na, tokius dalykus, kurie kalba netgi neišreiškiami. Galbūt dar vienas dalykas: kalba šito neįmanoma perduoti, kalba apskritai nereikalinga. Šitokiomis akimirkomis išnyksta kalba. Tai dar vienas papildomas egoistinis štrichas. Tose akimirkose išsivaduoju iš kalbos. Man nebereikia šnekėti, aš tyliu. Kalba išnyksta, galų gale aš ir pats išnykstu, tampa niekas. Tai beveik budistinė, galima net taip pasakyti: tai savotiška budistinė nirvana, tačiau ne atsiribojant nuo amžinųjų juslinio pasaulio esmių, o priešingai – atsiveriant jų šventumui, vadinamajam Grožiui, nes grožis ir šventumas yra tas pat, tačiau tai būtent Juslinio Dievo, Žemės kaip Didžiojo Gyvūno (ne padarytas, ne mašinos, ne stabo, ne megalopolio, ne mumijos, ne sukurtos lavono) grožis. Tai toji akimirka, kai tavęs nebelineka. Dingsta ir kančia, ir rūpesčiai, dingsta ir visos rinkos emocijos, žodžiu, tie dalykai, nuo kurių negali pabėgti didmiestyje, kur esi terorizuojamas ženklų, kalbos, visų norų, geismų, o ten, peizaže be žmogaus, akys tampa veidrodžiu, křištoliniu veidrodžiu; todėl man fotografavimas yra ta pati filotopija, tas pats *Aš matau*. Arba netgi to *Aš* nereikia, vien *matau*, jo pakanka. Tai tos akimirkos, kai intensyviausiai matau tai, kas nesu aš pats kaip kalbos mašina, matau kalvas, medžius, debesis, upelius, rūkus, vandenį ir visas šventąsias mirtingojo egzistencijos vietas, kurias didysis Herakleitas vadina pasauliu be žmogaus.

SIGITAS GEDA

Dainos, kurių išmokė motina

2007 metai

Spalio 9, antradienis

Ilgų distancijų bėgikas

Šiandien sūnus paklausė (o ir viena žurnalistė), kaip aš gyvenu. Atsakai, kad jau pripratau. Nemokėsiu gyventi tada, kai išėsiu iš šito labirinto.

Kada nebesei jaunuolis, o tavo gyvenimas, tavo lizdas su visam išdraskytas.

Ir paukštis nebesei.

Pradėti viską iš naujo, nuo nulio. Tokia yra rašytojo dalia. Apskritai – žmogaus dalia.

Rytoj susitiksiu su J. V. Keista, kad sutiko. Maniau, kad ne, ir skambinau stačiai „tirdamas dalyko esmę“. Gyvenimas privertė paskambinti. Bet kokiems įžeidinėjimams ateina galas. Nenoriu būti mazgotė ar šluostis po kojom.

Atsisveikink su tuo apšvietimu! Pabaiga tik tokia tegalėjo būti. Negalima taip žeminti kito. Spyruoklė arba lūžta, arba atsitiesia.

Spalio 10, trečiadienis

Išėjusi leksika

Iš R. Gr. romano. Milda Marija:

– Vyniautai, kad galėtum suprasti dabar mano širdį?

Širdis – dabar pasakoma tik iš inercijos, be jokios reikšmės likęs žodis. Arba – ligoninėse, poliklinikose.

Atrodytų perdėtai jausminga, sentimentalū, o, tiesą sakant, kitados buvo „atraminis“ žodis. Kai literatūra buvo kitokia.

Arba tokie psichologiniai apibendrinimai:

– Blogai būtų gyventi su tokiu žmogumi, kai nežinai, ką anas gali pasakyti ar padaryti kitą minutę...

Įdomu čia ir tai, kad, pavyzdžiui, dabartinė literatūra (skaitalai) iškart atmestų formą „žmogumi“. Niekas nenori skaitytis su tuo, kad beletristika privalo naudotis kalbos ištekliais. Taip ji nepakliūva į standartus, atsiplėšia nuo žurnalistikos.

Užsisakykite!

Nežinai, kaip kabinti? Užsisakyk 1679. O merginų kabinimo mokyklėlės tau kainuos 1 Lt.

(Linksma dainelė.)

Paskui būsite įviliotas į pinigų traukyklę. Žmogus tiek ir tedaro: iš taupyklės į traukyklę...

Televizijos laidos

J. V. jau beveik prikalbino mane „pasirodyti laidoje“. Kaip gyvena apkaltintas žmogus. Apkalta – apkaltimas, apkaltis. Viešojo belangė. Jau beveik metai, ne, dar tik devintas mėnuo, greit bus devyni.

– Per devynetą mėnesių, – sakau, – užgimsta vaikas... Šū... visa tai! Burbulas, kuris sprogs.

Ta proga – tarmių poezija:

*Kas neklauso tėvo ir motkos,
Tas paklausio šunio lazdos.*

Kuo blogiau nei D. Poška?

Tai, ko ilgėsiuosi

Kada vyrišku balsu dainuojama: „Žydėjo obelys senam senam sode...“

Koks skaudus ilgesys. To, kas nesugražinama – meilė, pavasaris, jaunystė.

Ir iš taip giliai imama – lyg iš pačių žemės vidurių balsas.

Tik cinikas gali nesigraudinti.

Dvi eilutės

Kitados reikalaudavau iš poeto bent dviejų gerų eilučių. Tokių pasitaiko net mūsų „popse“. Pavyzdžiui, šiandien girdejau:

*Išskridę paukščiai grįžta į namus,
Daužydami sparnais rytinę žvaigždę.*

Tiesą sakant, viską išperka antroji.

Klaipėdos konservatorių šūkis

Pagrindinis. Prieš rinkimus.

Bendros mokesčių knygelės už komunalines paslaugas gražinimas.

Daugiau nieko...

Spalio 11, ketvirtadienis

Pasikartojančios žinutės (SMS) iš upės

O vis vien išmoksiu Tave mylėti taip, kad neskaudėtų, iš be-e-bro išmoksiu, vandeniu.

Poezija ir kalbotyra

Pirmoji apie kalbą kartais gali pasakyti daugiau nei visi kalbininkai.

Pavyzdžiui, iš gimtosios mūsų kalbos išgintas žodis „susiedai“ (kaimynai).

Užtenka išgirsti dainos eilutę:

Susėdo susiedai...

ir pajunti, kad tie du žodžiai susieti mirtinai.

Susiedai yra tie, kurie susėda vieni šalia kitų. Susėdai.

Ir joks čia slavizmas. O iš lietuvių kalbos išvyta!

Dabarties žmogus

Iš esmės tai monstras, psichopatas. Jame nieko žmogiško. Du poliai: godumas ir pasišlykštėjimas. Jis trokšta praturtėti, tam aukoja viską, tampa ciniku ir iš jo per kraštus ima dribsi šlykštuliai.

Visi kiti jam pasišlykštėtini, nes viduje, iš vidaus jis yra viską pardavęs.

Spalio 12, penktadienis

Paradoksai

Jeigu vyras (dailininkas, tapytojas, skulptorius) vaizduoja, drožia, tapo Švč. Mergelę, tai būtinai išeis panaši į jo... mylimą moterį, žmoną. Taip S. Dalí visą gyvenimą „išnaudojo“ savo Galą, P. R. savo a. a. žmoną ir t. t., ir t. t.

Ir šventoji, ir prakeiktoji. Beje, šiedu dalykai – šventumas ir prakeiktumas – neatplėšiamai susirišę, surišti nuo seniausių laikų. Prakeikti, ko gero, reiškia atskirti žmogų nuo šios žemės, aplinkos ir pasmerkti jį kitam gyvenimui, kitai būčiai.

Užkeikti – nulemti, užburti, užkerėti.

– Užkeikiu, kad virstumėte tuo ir tuo (pasakoj „Eglė žalčių karalienė“).

Netektyt

Staiga išgirdau, kad mirė Rapolas Šaltenis. Eidamas 99-uosius... Taigi beveik šimtą pasiekęs. Hm... Sauliaus ir Arvydo tėvas. Prisimenu, kad kalbėjomės su juo bent keletą kartų. Labai šviesios galvos mokytojas ir literatūros tyrinėtojas (knygos apie A. Vienuolį ir A. Baranauską), vertėjas (Vydūno „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ – šitos rankraštį skaičiau; ilgai išgulėjo „Minties“ leidykloje, kodėl jos sovietai neleido – nežinau).

Mano galva, tai geriausias Vydūno veikalas. Bent tada taip atrodė (apie 1977-uosius, kai su Saulium rašėm miuziklą).

Jokia naujiena, kad ir A. Vienuolis-Žukauskas, ir A. Baranauskas – visi buvo vienos šaknies (ar kilties). Kas keisčiausia, kad, regis, to paties dabar jau a. a. Rapolo studijoje radau, jog Baranauskai (arba Baronai) atsibastę čia iš Seinų krašto. Pavardę gavę dėl to, kad nešioję neįprastus šiam krašte (gal „verstus“, o gal kitokiu „kalnieriū“) kailinius – iš avikailių.

Saulius jaunystėje juokaudamas pasirašinėdavo (Pavliku) Morozovu...

Be šių brolių, buvo (yra) dar du.

Spalio 13, šeštadienis

Iš pastebėjimų

Labiau tikiu provincijos menininkais, o ne tarptautiniais (vienas garsus italas).

Matyti vis iš naujo tą patį medį – didžiausias džiaugsmas, toks žmogus yra labiausiai subrendęs (vienas portugalas).

Seksualiausias yra žmogaus smegenys (tas pats italas).

Jungtinėse karalystėse

Britai jau prabilo apie baudžiamos sugražinimą. Baudžiauninkai, žinoma, lenkai, lietuviai...

O Norvegijoje, Švedijoje, Vokietijoje?

O Ispanijoje?

Ar nesugrįžo laikai, kai juodaodžiai plūšėjo pavaromi bizūno? Vergovės laikai. Prižiūrėtojai – iš pačių vergų.

Lietuvių būdas

Jeigu perkate parduotuvėję fasuotas bulves, morkas etc., tai viena būtinai bus įdėta... supuvusi. Jeigu su kuo nors draugaujat, retas nepasielgs kiauliškai. Kada nors. Ne dabar, tai ateity.

Išlyga: ko gero, tai tinka ne tik mūsų žmonėms.

Moterys

A. B., klausiamas, kaip atsirado eil. „Sniegena“ (1962 m.), dedikuotas žmonai Sigitai, sako:

– (...) atskrido sniegena, ir tokia ji graži tuose baltuose snieguose. Parašiau:

Man artima

Šėma žiema.

Ir matinis padangės kupolas.

Ir padūmavus toluma.

Ir tyluma.

Ir eglės kuplios.

Padovanojau žmonai, kadangi neturėjau pinigų dovanoms. Ji šiek tiek nusiminė, sako: verčiau būtum nosinę padovanojęs ar kojines, matai, akis pabėgusi...

P. Š. O kitos miršta iš džiaugsmo, gavusios paskyrimą. Bent mūzos!

Iš sesers sapnininko

J. šiandien pasakojo, kad po to, kai a. a. mūsų tėvą nuvežė į ligoninę, nakvodama pas seserį labai susikauptė ir sau mintyse taip tarė: „Dieve, dabar pasakyk, ar mūsų tėvas liks gyvas, ar ne?“ Tada pamatė eilę senukų, kurie ėjo pasiramščiuodami... Suprato, kad tėvas liks gyvas, bet nevaikščios.

Dabar sako sapnavusi mane, jaunesnį, trumpai kirptais plaukais, gražiai apsirengusį...

– Gal čia blogai? – perklausiau.

– Pagal mane, – aiškina, – turėtų būti gerai.

Seserį, kuri po insulto, andai sapnavo juodai apsirengusią. Tai jau blogas ženklas.

O iš viso tai: kritinėse situacijoje žmogus patiria įvairių gana neįprastų ženklų, pranešimų ir patarimų, jeigu šie žodžiai čia tinka.

Mano „sapnininke“ tas jos sapnas reiškia tik ligas, tiesą sakant.

Sveikata ir visi reikalai rieda į pakalnę.

Užrašiau šį sakinį ir – visam name dingo šviesa. Nei radijo, nei telefono ryšio...

Baisūs vėjai. Naktį visas pajūris tą buvo patyręs, o aš dar džiūgavau:

– Gerai, kad ne pas mus!

Iš Rytų

Išminčiaus kažkas paklausė:

– Iš kur jūs galia?

– Labai paprasta, – atsakė šis, – tada, kai valgau, tai valgau, kada miegu, tai miegu.

Netikėti prisiminimai

Jie stačiai užklumpa žmogų. Taip aš prisiminiau Markučius, geležinkelio pervažą (linkui Kenos) ir gelsvai rudą kryžių, pastatytą Tomo Kuršio (Mindaugo Tomonio) atminimui.

Nemažai esu apie jį rašęs. KGB jį tąsė tol, kol žmogus pats savęs ėmė bijoti. Man atnešdavo savo raštus, pravėrus duris, vidun neidavo, įkišdavo ir žemyn iš penkto aukšto... Tai buvo Lazdynuose, bene 1974-aisiais, kada pats turėjau didelių rūpesčių. Išsaugojau ir vieną jo romano apie M. K. Čiurlionį rankraštį.

Turėjo žmogus drąsos – padėti galvą ant bėgių prieš ateinantį traukinį. Kiti sako, kad „užmušė ir numetė ant bėgių...“ Buvo ir toks būdas pribaugti žmogų.

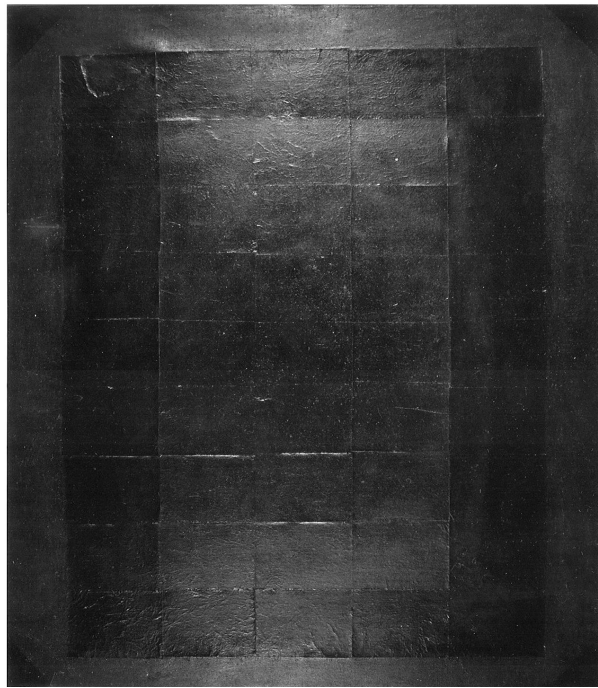
Geras būdas. Ką daugiau galima pasakyti. Po to jau nieko neskauda. Ir bijoti nėra ko, ir aiškintis niekam nereikia.

Kazė Zimblytė. Juodas reljefas. 1979

Abstraktusis menas iš esmės yra nebylys: nei šaukia, nei šnabžda jame koks naratyvas ar jo užuomazga, negirgžda jokios daiktinio pasaulio pavidalų sankabos. Bet būtent tada, kai regima tylą išsąmoninama, ima ryškėti dialogas. Dialogo principas, čiuopiant Kazės Zimblytės „Juodą reljefą“, mano galva, yra pamatinis. Bendrauja du paveikslo dėmenys, ginčijasi, nerimastauja; jų mezgamas santykis rizikingas (panašius pokalbius varęs vienas antikos filosofas neretai gaudavo į kaulus). Stoviu priešais reginį, o per mane srūva nykius nulinės arbitro vertės nujautimas ir dar: kažkas trūkinėja, lauposi.

Du pokalbininkai.

1. Koliažinis paveikslo dėmuo. Tai ne šiaip sau iš mažesnių stačiakampių sumodeliuotas kitas, šikart monumentalus, stačiakampis. Čia regime tinklę, kuris nuo „šiaip sau“ skiriasi bent dviem parametrais: racionalia struktūra ir *apsibrėžtumu*. Tinklelis – protinga, save organizuojanti sistema, konkrečiu materialumu net kiek bauginanti (čia jau visas Stačiakampis!). Pažvelkime į gyvastingą liniją – koks įspūdingai energingas, tačiau disciplinuotas vos vos nelygiai sudurstytytų mažųjų stačiakampių briaunų virpėjimas; arba pulso ritmas, atsirandantis dėl horizontaliai orientuotų stačiakampių transformavimo į vertikalią konsteliaciją. Be esminė šios sistemos charakteristika – jos apibrėžtumas. Būdamas savarankiškas, vidinių dėsnų disciplinuotas organizmas, tinklelis yra *sau-pakankamas*, t. y. už didžiųjų briaunų ketverto ribos nėra nieko, nėra jokio didesnio darinio, kurio nuolieka tai galėtų būti (pavyzdžiui, kaip yra kai kuriuose Mondriano paveiksluose). Koordinačių sistema čia netįsta iki begalybės, ji baigtinė ir tvarkinga (galima išskirti centrą, nusakyti toliausiai ir arčiausiai nuo jo drykstančius vektorius etc.). Taigi šiai sistemai suvaldyti pakanka net ir visai silpno sargo (nors paprastai – vieno pagrindinių galios mechanizmų) – paveikslo rėmo. Pastarasis kuklus tiek masteliu (plotis – vos pora centimetrų), tiek spalvine išraiška (ji sutampa su viso paveikslo koloritu). Bepigu



Kazė Zimblytė. Juodas reljefas. 1979. Iš NDGIC archyvo. Valdo Račylos nuotrauka

saugoti, kai koliažinė fikcija nėra ir nesikėsina į realybės plotmę. Atvirksčiai, judesiai (trūkčiojantys pasišokinėjimai, ritmingas pulsavimas) greičiau įcentriški, su griežtais kontūrais. Stačiakampis markstosi drobės akiduobėj.

2. Koloritas. Šis pokalbininkas įsteigia paradokšą, laisvamaniškumą: nepaisoma centriškumo ir kitokių matematiinių rebusų, neaptinkame ir pasikartojimo principo, iš esmės – jokio principo, jokios struktūros, jokio apibrėžtumo. Tai – ūkas, ūkų ūkai. Akys (bent mano) šiuo atveju negeba arti-

kuliuoti (kiekvienas patyrimas yra mąstymas, sako Descartes'as) paveikslo kolorito, tiksliau – spalvų atodangų: *tarsi juoda, tarsi raudona, tarsi rusva, tarsi violetinė*. Manding, tai užuomina į juodume (*sic!*) glūdinį mitinį visų spalvų pirmapradiškumą. Dar kai ko akys (sąmonė, jei norite) negali – ogi lokalizuoti to kolorito sudedamųjų paveikslo paviršiuje. Ši spalva (ar spalvos) čia įgauna tūrį, kuris savo ruožtu apgaubia visa: uždengia koliažinio stačiakampio „odą“, neutralią drobės platumą (tarp koliažo ir rėmo). Kuklus rėmas net nemėgina sulaukyti skvarbiosios ūko emisijos – pats juo pasidengia, simboliškai įteisindamas jo steigtą anapus; ir taip anas sklendžia link manęs nelyginant kokie visiškai išskydę Rothko stačiakampiai. Paradoksalu – toks išcentrinis kolorito alsavimas įgauna daug apčiuopiamesnę (bet neapčiuopiamą – dažai nutepti tolygiai, be pėdsako, anonimiškai) konfigūraciją negu akivaizdžiu medžiagiskumu būvantis tinklelis. Štai tau menamai juodas menamas reljefas.

Šie du dėmenys, kurių charakterius ką tik mėginau įspėti, savo dichotomišku santykiu (materialus vs nematerialus, įcentrinis vs išcentrinis ir pan.) mezga dialogą, kuriame steigiasi ypatingas buvimas (kažkur tarp struktūros ir balzganos išdrykimo), universalių pamatinių tiesų punktyrai. Fundamentali tinklelio / stačiakampio sandara gana įtaigiai argumentuoja racionalaus (pasaulio, būties) prado idėją, besikėsindama pavirsti grynuoju konstruktui, mąstymo plotmėje sukurtu kasdienio pasaulio analogu: kalba ar bet kuria kita ženklų sistema (iki Jaspero Johnso matricių kartočių čia tetrūktų skaitmenų įrašų). Kita vertus, ūkų ūkai akcentuoja pirmykštį ištiesimą, pasklidimą ir formų susiliejimą, tapsmą *kitu*. Tarp jų gi: „Kisdama rymo“ (122-osios Herakleito ištaros pradžia).

Stovinčiam priešais veriasi nebylios ištaros. Tokios nebylios, kad vos girdėti.

INESA PAVLOVSKAITĖ

Pasivaikščiojimas Pohuliankoje

Nacionalinėje dailės galerijoje veikia menininko, fotografo, avangardisto Algirdo Šeškaus paroda „Archyvas (Pohulianka)“. Autoriaus pirmoje personalinėje parodoje eksponuojamos 1975–1983 metų fotografijos ir grafika.

Paroda primena miestą. Tarsi miesto makete matau gatves, aikštę, porą skverų, pusšimtį kvadratinį ir stačiakampių įvairaus dydžio bei aukščio pastatų. Nejučiomis prisimenu Manhataną, centrinį Niujorko rajoną, šiuolaikinio meno avangardo kvartalą, kuriame niekada nebuvau.

Grafiniai atspaudai ant sienų – tarsi miesto aukščiausios klasės reklaminiai skydai, gal net miesto augalija, supanti kvartalą. Daugelis darbų tiesiogiai arba asociatyviai primena dangoraižius, nors grafika konstruktyviai abstrakti. Jų nei per daug, nei per mažai. Tik tiek, kiek reikia, kad sukurtų laisvo, kosmopolitiško miesto įspūdį. Grafiniai atspaudai vienetiniai, „rankų darbo“. Jų formatas panašus, bet popierius skiriasi: nuo plonytėliačio sviestinio iki šiurkštaus vyniojamojo. Jie nespausti po grafikos presais. Spausta įvairiais mieste pasitaikančiais namų apyvokos daiktais, tiksliau, jų paviršiais: pavyzdžiui, suktuku plaukams, varžto galvute, krumpliaračiu ar šaldytuvo grotelėmis. Labai rimta iš nerimto atsiradę. Labai švelni iš aštraus ir kieto užgimę.

Tiek grafika, tiek fotografija eksponuojama netradiciškai, tarsi pabrėžiant autoriaus avangardistinę natūrą. Grafiniai atspaudai kabo aukštesniame nei įprastai akių lygyje, fotografijos eksponuojamos ant dangoraižių ir kitus pastatus primenančių įvairaus pločio ir aukščio stačiakampių konstrukcijų – specialių statinių. Kitaip tariant, guli „ant miesto stogų“ lyg kokio miesto metraščio puslapiuose: juodu ant balto. (Galbūt tai netiesioginė aluzija į tuo pačiu pavadinimu ką tik išleista autoriaus monografiją „Archyvas (Pohulianka)“?) Fotografijų žiūrėjimo aukštis jau numatytas ir labai patogus, žiūrovui nereikia pasilenkti ar atsitraukti. Ant aukščiausiųjų konstrukcijų išdėliotos nuotraukos nepasiekiamos vaikų akims ir visai ne be pagrindo: tėvams vaikų geriau nekilstelėti...

Apsistoju mieste. Daugelis fotografijų mažai didintos. Jose vaizdai, daryti daugiau nei prieš trisdešimt metų, nesuskirstyti nei žanrais, nei temomis. Algirdo Šeškaus fotografijas apskritai nelengva prie kurio nors žanro priskirti. Fotografijose ryškus savitas požiūris į žmogų ir jo aplinką. Nu-

fotografuota tarsi nei prie žmogaus, nei prie aplinkos neprisilietus. Užfiksuota, kaip buvo, kur buvo. Nekadruojant, nefragmentuojant ar kaip kitaip nefiltruojant. Fotografijose daug gryo (grynumo): siužetai pereina į formas, veidų bruožai neatspindi charakterių, kažkokia sustabdyta būtis „čia ir dabar“, kur laikas nesvarbus. Fotografijose miesto žmonės, miesto artikuliacija ir įpročiai. Miesto žmonės miesto fotografijose – miesto nušviesti. Jų eigastį formavo miestas. Nė vienas jų neina, kaip artojas eitų. Fotografijose užfiksuota esmingoji miesto buities ir būties forma (ne miesto gyvenimo atspindžiai), galima tik miesto aplinkoje, kai kvėpuojama miesto oru, sėdima miesto kavinėje ar geležinkelio stotyje, kai skalbiniai džiūva miesto namų vidiniuose kiemuose. Parodoje pateikiama savotiška miesto išklotinė ir autoriaus tarsi nebūta. Tai ir pavadinčiau Algirdo Šeškaus fenomenu. Lytėti neliečiant, žiūrėti „per“, „pro“, „iš“. Ne užsibūti paviršiuje, o žvelgti gilyn, kas širdyje, už namo sienų, miesto gatvėje, kambaryje po stalu. Visu fotografijų neaiškumu aiškiai sakoma: „Tu pats viską turi savyje.“

Niekas nesureikšmintas, nedetalizuota. Dažnai iš priekio. Viskas lokalu, bet atvira ir nežymi konkretybių. Išryškintas ne miesto gyvenimas, o miesto dvasia. Nekuriamas miesto vaizdas, o tik perduodama tai, kas fotografuojant mieste slepiasi po matomu.

Algirdo Šeškaus „miesto fotografija“ ir „miesto grafika“ kuria sau miestą, kuris niekur kitur neegzistuoja, tik parodų salėje Nr. 5. Miestą, netiesiogiai primenantį Manhataną, miestą, parodoje, be kita ko, vadinamą Pohulianka. Čia stambių ir smulkių „statinių“ atsikartojantys deriniai įtaigiai patraukia akį ir širdį, norisi būti, vaikščioti, išgyventi.



Algirdas Šeškus. Be pavadinimo. 1981

Jokių užkaborių, apleistų ir seniai užmirštų miesto vietų. Fotonuotraukos plokštumoje ir grafika vertikalėse pulsuoja laisvai, atvirai. Klaidžiok sau viduje ir būk virš visko. Jokios monotonijos, vien didmiesčio išpūdis, nesutirštintas, neperkrautas, bet išsamus. Malonu būti mieste ir būti virš miesto. Malonu miestą patirti. Žemėlapis nereikalingas.

Paroda – tarsi gerai suderintas miesto instrumentas, sklaidžiantis miesto dvasią. Parodos mieste 19 laipsnių šilumos ir 51 procentas drėgmės. Čia viskas svarbu, viskas subtilu, niekas nieko negožia. Meno kūriniai ir pastatai mieste grupuojami taip, kad sukuria matomas ir numanomias erdvines formas, išryškina conceptualius meno santykius.

Ką tai turi bendro su Pohulianka, tarpukaryje ir nuo senų laikų taip vadinamu Vilniaus miesto rajonu? Bendra tik tai, kad Pohuliankoje (konkrečiai Jono Basanavičiaus gatvėje) kaip tik gyveno ir dirbo menininkas Algirdas Šeškus, sukaupęs parodoje eksponuojamą fotografijų ir grafikos archyvą, kurį pavadinčiau miesto archyvu.

Šis archyvas pagrindinis todėl, kad tik dabar, daugiau nei po 30 metų, pirmą kartą mums iškeliamas. Tačiau menininko pagrindį pavadinčiau ne politiniu ar fotografiniu, o fotografuojamo vaizdo pogrindžiu (vaizdiniu andergraundu). Tai ne buvimas pogrindyje, slepiantys nuo politinių problemų, ir ne bėgimas nuo to meto fotografijos meno suvokimo. Vaizdinis andergraundas – tai toks buvimas, kai vaizdas, kad ir kaip vaizdžiai vaizduodamas, tavęs savimi negožia ir tau netrukdo su vaizdu savyje (Dieve) būti.

MALVINA JELINSKAITĖ

Sakartvela – საქართველო

Savita, garbingos istorijos, toli gražu ne tik ugningu temperamentu, svetingumu ir užstalės papročiais garsi Gruzija... Tokie pirmieji vaizdiniai kyla pagalvojus apie šią Azijos žemės ir europietiškos kultūros šalį, vėl, kaip ir mes, grįžusią į laisvų tautų bendriją, nors dar gerai atmename 1989 m. sovietų *specnazo* kastuvėlius Tbilisyje ir pabėgėlių ašaras 2008 m. po kolonijinio rusų *deržavos* antpuolio.

Kas mums, lietuviams, yra Gruzija, kai tiek nedaug apie ją žinome?... Juk buvome ne tik likimo valia carų ir sovietų medžioklės krepšyje atsidūrę nelaimės draugai. Vieni kitus visada vertinome už savigarbą, kovos dvasią, laisvės ozono dvelksmą... Įvairialypime ir daugiakrypčiame pasaulyje dažnai apie tai ne nesuimaštome, kol stukteli į momenį, tarkim, puiki archyvinė Niko Pirosmansvilio paroda, ėmusi ir mus skatinti svarstyti, kas vis dėlto yra vertingiausia lietuvių primityvioji tapytoja – Monika Bičiūnienė, Petronėlė Gerlikienė ar Jadvyga Nalivaikienė?

O kaip gaivinančiai visada „užkabina“ toks retas svečias pas mus – tradicinis, sovietiška „nesuliaudintas“ folkloras, ypač jo unikaloji atmaina – senovinis daugiabalsis dainavimas, pagal rangą galintis varžytis su mūsų paveldo unikumu – sėliškos kilmės aukštaičių sutartinėmis.

Mano pažintis su gruziniais prasidėjo turbūt tą dieną, kai dar peckelis „bliūdėliu“ nušniota plaukuosena kirtau mamos išvirtą šutynę ir per radiją ne mažiau išsižiojęs klausiau krepšinio („žydrųjų ekranų“ dar nebuvo). „Žalgiris“ žaidė su Tbilisio komanda, turbūt su „Dinamo“. Stebėjau, iš kur jie tokie atsirado ir kaip drįsta net bandyti nugalėti mano beveik pusdievius. Ypač neįprastos buvo gruzinų pavardės su baigmenimis „švilis“, „adzė“... O vaikiščias būdamas ėmiau įdėmiau įsišpoksoti į plentą pro kaimą pirmyn atgal siuvančias karines vilkstines. Mašinos su keistais numeriais iš dviejų kirilicos raidžių kartais sustodavo – į pakelės pievas, krūmynus pažirdavo uniformuoti, tepaluoti, besikeikiantys kareivos, vasarą su bušlatais, avintys kerzinius batus ir autus, kai kurie iš jų atslūkinavo ir iki namų šulinio „vodičkos“. Berniūkščiai „žinovai“ mygė rodomaisiais: va tie juodieji, besijuokiantys, merkiantys merginoms – gruzinai (tada nežinojom, kad prigimtinė, senybinė jų plaukų spalva – šviesiai rusva, o dažnai antracitinio sodrumo gymi dovanojo kaimynai ir užkariautojai...). Paradoksas – okupuotieji pas okupuotuosius atkako kaip okupantų siųstieji...

Vidurinės mokyklos dešimtą klasę pabaigusius geltonsnapius paūmėjusio brežnevizmo skatinami pradinio karinio rengimo vadovai išgrūdo į Telšiuose dislokuoto tankų pulko poligone įsteigtą stovyklą. Įsiminė žemaičių kalvynas, ežeras tarp įkypų šlaitų, rodos, neįžvelgiama gelme bedugnės („ir toks didelis, kad vargu ar berasi mane“ – „Beno iš Nidos“ įrašai), lakstymas su mediniais automatais, dūminių „šaškių“ mėtymas, „kovinio lapelio“ leidyba, dėl lauko virtuvės apgliaumijimo nutikęs pratydimas, trukęs visą parą (naktį pradavokęs miškelis apie kareivines net mirgėjo nuo kelnėtu ir ne zombelių). Visa tarsi užsimiršo, bet labiausiai į atmintį įstrigo prie anos stovyklos priskirtas šarvuotos mašinos vairuotojas, visų numylėtinis gruzinas Mamuka (gal kad asocijavosi su mama), kuris, rodos, su visais norėjo susipažinti, noriai ir apie tarnybą, ir apie tėviškę pasakoję, atviravo, rodė širdį, juokavo, vakare šoko, dainavo... Buvo to priverstinio jaunų vyrėkų sambūrio siela, geriausias iš iki šiol matytų Gruzijos ambasadorių... Dabar net-

gi galiu tvirtinti, kad įdėmiau stebeilytis į gruzinų kultūros savitumą ėmiau patyręs Mamukos žmoniškumą ir dėmesį pirmą kart matomiems žemaičių vaikams. Ne vieną puikų gruziną sutikau ir po universiteto „eksperimento tvarka“ kaip pionierius būrio vadas tarnaudamas prūsų žemėje, ten, kur suteka Prieglius ir Deimena, – Tepliauvoje. Daugeliu iš jų kaip žodžio besilaikančiais vyrais buvo galima pasitikėti, nors kartais šiaurietį ir nustebindavo karštas pietiečių kraujas.

Vis dėlto daugiausia gruzinus pažįstame ne iš Šotos Rustavelio „Karžygio tigro kailiu“, ne iš klasikinės ir šiuolaikinės prozos bei poezijos vertimų, ne iš dailės albumų ar retų autoritetingo teatro gastrolių, o iš gilaus, istoriškai, etnokultūriškai pagrįsto, filosofiška egzistencines dilemas gvildenančio, poetiško gruzinų kino. Dauguma filmų, ypač elitinių festivalių pripažintieji, – su tautos ir vienišo žmogaus esmės apmąstymais ir reljefais, su nevienadienės vertybių vertikalės reflektavimu, slaptu rezistenciniu užtaisu. Jie – šalies savasties fenomenas. Užteks, jei paminėsiu tik Georgijaus Šengelajos „Pirosmanį“, Tengizo Abuladzės „Troškimų medį“, „Meldimą“, „Atgailą“, Otaro Joseliano „Gyveno strazdas giesmininkas“...

...Rodos, 1986 m. vasarą keturiose nutarėme, kad turime aplankyti jei ne Mato Šalčiaus aprašytas 40 tautų, tai bent tas, kurios įsikūrusios palei baltų protėvių slinkimo šiaurės maršrutą ir Juodąją jūrą. Tuo metu geriausiu būdu – autostopu patraukėme į Krymą, rusų užvaldytą Šiaurės Kaukazą ir jūros pakrante – į Gruziją, į Tbilisį. Patyrėme daugybę nuotykių, įdomybių, o gruzinai iš kitų išsiskyrė kaip itin draugiški, svetingi, saviti žmonės, padedantys pirmą kart matomiems „marsiečiams“ viskuo, kuo tik gali. Pavėžėdavo, pavaišindavo, parodydavo kelią, išpėdavo apie pavojus... O kai pasakydavom, kad esam iš Lietuvos, atsiverdavo ne tik dursys, bet ir širdys... Ir iš pradžių negalėjom suvokti, dėl ko mes jiems esame tokie įdomūs ir savi, netgi ėmėm manyti, kad tai tik pietietiška žymė: kuo daugiau svečių turėjai ir kuo iš toliau jie – tuo turtingesnis ir gerbiamesnis būsi. Traukėm link sostinės per Suchumį, Zugdidi, Očamčirą, Kutaisį, Gorį, Mccheta... Ganėtinai apsitranke ir sušutę stryktelėjom į paskutinį „motorą“ link Tbilisio. Su Ramazu tuoj išsinekom, tiek mes, tiek jis apipylėm vieni kitus klausimais, informacija, nuorodomis... Klausiam: kodėl sustojot, juk ne visi taip daro. Sako: pamačiau, kad rimtai pakeleivingi esat, be to, jūs kažkaip netgi atsainiai, ramiai stabdėt – iškart supratau, kad ne „vyresnieji broliai“ esat, kad savi – iš Pabaltijo. Sako: lietuvius ir „pibaltus“ mes labai gerbiame, paklauskit gatvėje visų, kurie ne vagys, ne piktadariai, nebus tokių, kurie jums blogą žodį pasakytų... „Bet kodėl, kuo mes nusipelnėm?“ – apsimetu kvailėliu. Ir Ramazas pasakė paprastai ir aiškiai: „Juk visi žino, kad jūs labiausiai nemėgstat sovietų, ypač tų pasipūtusių nacionalistų didžiariusių, kad nuo amžių siekiat laisvės, turit, kaip ir mes, seną istoriją, kultūrą, gerbiat tautos tradicijas, todėl esat tikri žmonės, mums tik garbė jus pažinoti ir draugauti, ir mes norim laisvės, teisės patys tvarkytis savo žemėje, bet daug yra prisitaikėlių ir parsidavėlių – gal todėl, kad mus bolševikai dusina jau nuo 1921 m., o jus okupavo tik 1940 m. Turim laikytis kartu, tada gal kaip nors ir atsilauksim prieš raudonąją grizlį.“ Tie jo rimti žodžiai kaipmat, nors ir trumpam, išjungė žyngaujančią nuotaikingą bangą. Lyg žaibu tvykstelėjo – taip tampama draugais; toks rankų paspaudimas – nebe visai asmeninis, nuoširdus jausmų išlydis, suartinant ir sujungiantis labiau nei pakilioms deklaracijoms. Paskui

didelėmis kamputomis akimis žvalgėmės po Tbilisį, pamatėm visas „privalomasias“ sostinės vietas. Vakare Ramazas pasakoję legendą apie Dievą, kaip gruzinai, ilgai valgę ir gėrę, pavėlavo pas jį į žemių dalybas. Atėję atkirto, kad pavėlavo, nes geriausio vyno taures kėlė ir tostus sakė jo garbei. Tada Dievas pasakęs: „Atiduodu jums tą žemės dalį, kurią buvau pasilikęs sau. Valgykite tik dievišką maistą, gerkite dangišką vyną ir vaišinkite užklydusius.“ Ir mums pasiliejo kuo įvairiausias vynas, užkandamas nerauginta duona, kalnu žolių žolelių, chačiapuriais, chinkaliais...

Būtų ne viskas pasakyta apie asmeninio lygmens lietuvių ir gruzinų santykius, jei nutylėčiau retą mūsų odisėjos nutikimą. Pavėžėjo autobusiuku gruzinų šeima, grįžtanti iš varginančios prekybinės kelionės. Susėdome kas kur, vienas iš mūsų – greta vairuotojo, pasirodė, kad visa savo rankose valdančios motinos – matronos sūnaus. Įsišnekome, kelias nepailgo, tradicinio gyvenimo būdo besilaikantys žmonės negalėjo patikėti, kad taip iš Vilniaus galima braukti į Tbilisį. Per „diskusijas frakcijose“ ne nepastebėjom, kad atvykom, rodos, į Zestafonį, priešakyje sėdintis mūsiškis paklausė, kiek skolingi, ir padavė dešimtrubę. Išlipę patraukėm apsižvalgyti į stotį. Ir kaip nustebom, kai po keliolikos minučių, išsiaiškinę piniginius reikalus, gruzinai kelyje apsigrėžė, puolė mūsų ieškoti stotyse, ir visas suplukęs vairuotojas be galo apsidžiaugė mus suradęs ir ne tik atidavė pinigus, bet ir įkišo į kišenę šimtinę sakdamas: „Motina taip pasakė, turit būtinai paimti mūsų indėlį į jūsų žygį, nes jums kelionėje jų prireiks!“ Dar įbruko vaisių dėžele... Mums protestuojant vyrukas pasakė: „Jei tikrai neimsit – išmeskit, nes tai jau ne mūsų – dovana draugams!“

Lietuva šiemet atšventė nepriklausomybės dvidešimtmetį, o liepos mėnesį minės dviejų svarbiausių istorinių pergalių sukaktis: liepos 13 d. sueis 750 metų po Durbės, o liepos 15 d. – 600 metų po Žalgirio mūšio. Gėda, kad Seimas, šioms datoms įvardyti paskyręs net nutarimą, nepasirūpino, kad Žalgirio pergalės šventimas įgautų svarbos ne tik Lenkijoje, bet ir pas mus. O žemaičių ir kuršių pastangomis laimėtas Durbės mūšis iš pagrindų pakeitė Lietuvos ir viso regiono geopolitinį žemėlapi. A. Bumblausko neužbumbuliuoti istorikai vienu balsu tvirtina, kad jei ne Durbė, žemaičių karvedžio Almino žygdarbis, Žalgirio lauko nebebūtų prireikę... O biurokratai tos pergalės minėjimo net neįtraukė į valstybinį scenarijų, esą tegu latviai ir žemaičiai džiaugiasi...

Gruzinai irgi yra laimėję daugybę istorinių mūšių, nors daug kartų kaip tauta ir valstybė krito, bet buvo stiprūs atsikelti. Kaip ir mes, Gruzija mini dvi „naujasias“, XX a. iškovotas nepriklausomybės šventes. 1991 m. balandžio 9 d., prieš tai įvykus sėkmingam referendumui, buvo atkurta Gruzijos nepriklausomybė. 1918 m. gegužės 26 d. Nacionalinė taryba paskelbė atkuriant šalies valstybinę nepriklausomybę, atsiribojo nuo carinės ir komunistinės Rusijos ir įkūrė demokratinę respubliką.

Šiuo proginiu Gruzijai skirtu savaitrašio numeriu (prieš keliolika metų taip esame pagerbę tik pirmąją oficialiai Lietuvą pripažinusią Islandiją; beje, šiuokart už pagalbą dėkojame Nanai Devidzei ir Nijolei Laurinkienei) reiškiam brolišką solidarumą draugiškai Sakartvelai (taip autochtoniškai save įvardija kartvelų palikuonys).

JUOZAS ŠORYS

DIMITRI ŠVELIDŽĖ

Gruzijos istorija

Jeigu keliais bendrais bruožais pabandytume apibūdinti Gruzijos istoriją, pamatytume, kad pirmiausia tai – tris tūkstantmečius trunkanti nuolatinė gruzinų tautos kova už laisvę ir politinį išitvirtinimą, tautinį, kultūrinį, religinį, ekonominį savitumą. Kova buvo ilga ir sunki, nes gruzinų šalis yra išsidėčiusi geopolitinėje juostoje, kuri driekiasi nuo Kaukazo iki Sinajaus pusiasalio, ir nuo I a. pr. Kr. iki šių dienų išliko didžiųjų rytinių ir vakarinių, šiaurinių ir pietinių imperijų nuolatinių kiverių, susidūrimų bei karų arena, tautų kraustymosi, etninės, religinės ir kultūrinės konkurencijos epicentras.

Gruzinų protėviai ir jiems giminingos gentys buvo šių dienų Gruzijos ir Juodosios jūros pietrytinio regiono autochtonai. Kai kurios kartvelų gentys tam tikru laikotarpiu gyveno Mažosios Azijos ar Viršutinės Mesopotamijos gilumoje (karduchai, muškai). Pasak vienos iš gruzinų kilmės koncepcijų, tikėtina, kad gruzinams giminingos gentys buvo pietinės Europos (būtent Pirėnų, Apeninų, Balkanų pusiasalių) tautų vėliau asimiliavęsi seniausieji gyventojai (iberai, etruskai, pelazgai).

Bronzos amžiaus viduryje (II tūkst. pr. Kr.) skilus kartvelų prokalbei atsirado gruzinų, megrelų – zanų ir svanų kalbos, kurios dabar sudaro vientisą etninę-lingvistinę kartvelų sistemą. Vėlyvajame bronzos amžiuje vyko vakarinių ir rytinių gruzinų genčių konsolidacijos procesas, jo svarbiausias etapas buvo ankstyvųjų Kolchos ir Diaochijos klasinių valstybinių susivie-

nijimų formavimasis. Jūs užkariauti siekė galingoji Asirija ir Urartu. Dantiraščiuose minimas Diaochijos karalius Sienas, kurį 1112 m. pr. Kr. per mūšį į nelaisvę paėmė Asirijos valdovas Tiglatpalasaras.

Graikų mituose ir legendose atgarsį rado Kolcha – senosios Kolchidės šalies turtai ir galybė. Jie taip pat atspindi intensyvių graikų ir gruzinų ryšius. Dar prieš Trojos karą, kuris, kaip manoma, turėjo įvykti apie XIII a. pr. Kr., Orchomeno karaliaus Atamanto sūnus Friksas pabėgo į Kolchidę. Ten jam prieglobstį suteikė galingasis kolchų karalius Ajetas ir atidavė į žmonas dukterį Chalkiope. Glaudūs vėlesnio laikotarpio kolchų-gruzinų ir graikų ryšiai iškalbingai atspindėti argonautų mite.

VI–IV a. pr. Kr. urartų ir kimerų antpuolių sunaikintų Diaochijos ir Kolchos griuvėsiuose, būtent Gruzijos teritorijoje, išliko realios valstybės – Kolchidės ir Kartlijos arba Iberijos karalystės. Pirmųjų amžių prieš Kristų ir po Kristaus sandūroje Priešakinėje Azijoje kaktomūša susidūrė Romos imperija ir Partų valstybė. Tai buvo viena pirmųjų Vakarų ir Rytų konfrontacijų. Būtent šiuo laikotarpiu, tiksliau, I a. pradžioje, padėti strateginės Gruzijos ir Romos imperijos partnerystės pagrindai bylojo apie Gruzijos ir Vakarų karinio bei politinio bendradarbiavimo, kuris truko penkiolika šimtmečių, pradžią.

Roma ir Kartlijos karalystė kartu stėjo prieš Partų valstybę. Romėnų ir gruzinų karinis ir politinis bendrumas įamžintas

graikų užrašė, bylojančiame, kad imperatorius Vespasianas ir jo sūnūs „iberų karaliui Mitridatui, karaliaus Farsmano ir Jamaspajos sūnui, imperatoriaus draugui ir romėnų bičiuliui, taip pat ir liaudžiai sutvirtino šias sienas“. Turima omenyje senosios Kartlijos sostinės Mcchetos tvirtovės siena, kurią romėnai atstatė 75 m.

326 m. Kartlijos valdžia priėmė istorinį sprendimą – karalius Mirianas ir karalienė Nana išpažino krikščionių tikėjimą. Tai reiškė krikščionybės paskelbimą Kartlijos valstybine religija. Krikščionybė Gruzijoje plito ir anksčiau. Naujajį tikėjimą dar pirmame amžiuje skelbė paties Kristaus mokiniai Andriejus ir Simonas Kananietis. Kartlijos karaliaus ir karalienės atvertimą į naujajį tikėjimą didžia dalimi nulėmė ir kapadokietė Nina, kuri laikoma svarbiausia Gruzijos krikščionijos. Karaliaus Miriano sprendimas galutinai nulėmė gruzinų tautos krikščionišką-vakarietišką religinę ir kultūrinę raidą. IV–X a. Gruziją nusėjo bažnyčios ir vienuolynai. Buvo padėti krikščioniškosios raštijos pagrindai. V a. antroje pusėje didžiojo karaliaus Vachtango Gorgasalio pastangomis Gruzijos bažnyčia ėmė vadovauti katalikams. Gruzinų stačiatikių bažnyčia išsikovoj savivaldos (autokefalijos) teisę; tai įvyko su Bizantijos imperatoriaus bei Konstantinopolio ir Antiochijos patriarchų palaiminimu.

Nukelta | p. 8

Gruzijos istorija

Atkelta iš p. 7

Europos tautos krikščionybės ir jos kultūros išlaikymas bei plėtra nekėlė pavojaus ir vyko taikiai, o toks pats procesas Europos ir Azijos sandūroje gyvenančioms tautoms virto tikra golgota. IV–VI a. krikščionybė Gruzijoje kardu ir ugnimi persekiojo nauja galinga valstybė – Sasanidų Iranas, siekdamas įdiegti ugnies garbinimą. 542–562 m. dėl Vakarų Gruzijos kariavo Iranas ir Bizantijos imperija. VII–IX a. jėga įtvirtinti musulmonų tikėjimą siekė kita eilinė pasaulio užkariautoja – arabų valstybė. Antai 853 m. per invaziją arabai išžudė 50 000 Tbilisio gyventojų.

Dar labiau varginantys Gruzijai buvo tiurkų seldžiukų antpuoliai. Klajokliai tiurkai seldžiukai nuo 1080 m. kasmet įsiverždavo į šalies gilumą – didžiulius klestinčios dirbamos žemės plotus paversdavo ganyklomis, naikindavo sodus ir vynuogynus, visą kultūrinį ūkį, išžudydavo arba iš gimtųjų vietų išvarydavo vietinius gyventojus ir patys apsigyvendavo užimose teritorijose. Tiurkų seldžiukų prievartinis apgyvendinimas visiškai pakeitė Mažosios ir Priešakinės Azijos, Rytų Užkaukazės šalių demografinį vaizdą, įvyko šių regionų tiurkizacija.

Gruzija atlaikė ir šį išbandymą. X–XII a. ji ne tik susivienijo, bet ir savąją gyvybinę erdvę išvadavo iš agresyvios tiurkų seldžiukų ekspansijos. Didžiojo politinio veikėjo ir puikaus karvedžio Dovydo IV Statytojo (1089–1125) valdymo laikotarpiu Gruzijos valstybė pasiekė neregėtą galią. Jam vadovaujant iš užkariautojų buvo išvadautos net ir kaimyninės Kaukazo tautos – armėnai, azerai. Demetrijo I (1125–1156), Jurgio III (1156–1184) ir karalienės Tamaros (1184–1213) epochoje Gruzija tapo Kaukazo masto valstybe. Aukštą išsivystymo lygį pasiekė žemės ūkis, ekonomika, vidaus ir užsienio prekyba; augo miestai, jų daugėjo, buvo pastatyti didingi vienuolynų kompleksai – Svetichovelis, Bagratis, Bana, Oškis, Chachulis, Alaverdis, uolose įsikūręs Vardzijos vienuolynas; mokymo procesas vyko aukštojo universitetinio mokslo įstaigose – Gelačio ir Ikalto akademijose, tuo metu pažangioms humanistinėms filosofinėms sistemoms pagrindus padėjo garsūs mąstytojai Joanė Petricis ir Arsenas Ikaltietis; buvo sukurti neprilygtami grožinės literatūros ir poezijos kūriniai: Giorgio Merčulės „Grigolo Chandzelio gyvenimas“, genialusis Šotos Rustavelio „Karžygis tigro kailiu“, išpūdinga freskinė tapyba, nuostabūs brolių Opizarų auksakalystės dirbiniai; už Gruzijos ribų įsikūrusiose gruzinų bažnyčiose ir vienuolynuose – Atono kalne (Bizantija), Juodajame kalne (Antiochija), Kryžiaus vienuolynė ir Šv. Sabo lauroje (Jeruzalė), Sinajaus kalne (Egiptas), Petricone (Bulgarija) – vyko intensyvi religinių tekstų vertimo ir bažnytinė veikla.

Apsiginti nuo Rytų imperijų ekspansijos Gruzija stengėsi sudarydama strateginę sąjungą su Vakarais. Nuo X a. Romą pakeitė tūkstantmetį trukusi karinė-palatinė partnerystė su Bizantija. Galingiausi Gruzijos valdovai Dovydas IV Statytojas ir Jurgis III buvo patikimi europiečių kryžiuočių sąjungininkai. „Gruzinių valdovas Dovydas, kol gyvas buvo, – XII a. iš Jeruzalės į Paryžių išsiųstame laiške, skirtame Dievo Motinos katedros parapijiečiams, rašė psalmininkas vienuolis, – kaip ir jo protėviai, laikė ir sergėjo Kaspijos vartus, kur riboja nuo Gogo ir Magogo, ką iki pat šiol daro jo sūnus (Demetrius I), kurio šalis ir karalystė yra, taip sakant, mūsų pagrindinis ramstis prieš medus ir persus.“

1220–1221 m. per eilinių kryžiuočių žygį Romos popiežius kreipėsi paramos į Gruzijos valdovą Jurgį IV (1213–1222). Šis jau buvo besiruošęs žygiuoti į Jeruzalę, bet būtent tuo metu prie Gruzijos sienos priartėjo mongolai. 1223 m. karalienė Rusdani (1223–1245) rašė Romos popiežiui Honorijui III: „Per diametę esanti Jūsų pasiuntinį gavome Jūsų puikų patarimą ir paliepimą mano broliui vykti į pagalbą krikščionims. Ir jis jau buvo susiruošęs, bet piktieji totoriai įžengė į mūsų šalį.“

Naujieji užkariautojai visiškai kita linkme pakreipė Gruzijos ir Kaukazo likimą. Gruzija atlaikė pirmąjį 70–80 metų trukusį mongolų viešpatavimą. 1318–1346 m., valdant Jurgiui V Šviesiajam, Gruzijos karalystė vėl atgavo buvusią galybę, sienas ir tarptautinį autoritetą, bet tas atsigavimas buvo paskutinis. 1386 m. į Kaukazą ir Gruziją įsiveržė pasaulio istorijoje bene žiauriausio užkariautojo – Tamerlano ordos. Didžiulė Tamerlano valstybė ilgai grūmėsi su kita mongolų imperija – Aukso orda. Gruzijos karalystė atsidūrė tarp šių dviejų gigantų, be to, valdė abiem agresoriams svarbias Kaukazo kalnų perėjas. Tamerlanas tvirtai nusprendė arba pavergti gruzinus ir primesti jiems musulmonų tikėjimą, arba juos be pasigailėjimo naikinti ir išvaryti iš gimtųjų vietų. Rūstusis mongolų valdovas nuo 1386 iki 1403 m. aštuonis kartus įsiveržė į Gruziją. Mongolai viską niokojo savo kelyje: iki vieno žudė gyventojus, su žeme lygino miestus ir kaimus, degino sodus, kirto vynuogynus, iki pamatų griovė bažnyčias ir vienuolynus.

Tačiau Tamerlanui taip ir nepavyko pavergti Gruzijos, paimiti į nelaisvę karalių Jurgį VII ar palaukti gruzinų tautos pasipriešinimą. Vos tik jis išvykdavo už šios nepaklusnios šalies ribų, Jurgis VII kaipmat sutriuškindavo ten likusius mongolus. 1403 m. Tamerlanas buvo priverstas pasirašyti paliaubas su Gruzija. Jis liovėsi kariavęs, paliko krikščionių Jurgį VII soste, o Gruzija fionaliai pripažino esanti mongolų vasalę. Nors rūščiajam mongolų valdovui nepavyko užkariauti Gruzijos, gruzinai neturėjo kuo džiaugtis. Šalis buvo nusiaubta ir palaužta lyg

praūžus didžiulei stichinei nelaimei – jai nebeįvyko atsitiesti nei politiniu, nei ekonominiu, nei kultūriniu požiūriu.

Prie to prisidėjo ir nepaprastai sunki tarptautinė bei geopolitinė padėtis, kurioje Gruzija atsidūrė XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje. Gruzijos valstybė skilo į tris karalystes ir kelias kunigaikštystes. Vientisos gruzinų valstybės vietoje radosi Kartlijos, Kachetijos ir Imeretijos karalystės bei Gruzijos, Abchazijos, Gurijos ir Svanetijos kunigaikštystės. Iširusi, susiskaldžiusi Gruzija atsidūrė dviejų musulmoniškų barbarų valstybių agresorių – Irano ir Osmanų imperijų – kaimynystėje. 1453 m. gegužę osmanai užėmė Konstantinopolį ir galutinai sunaikino Bizantijos imperiją. Gruzija ilgiam laikams atitrūko nuo Europos, apsupta Rytų imperijų. Kai Europoje prasidėjo Atgimimas, Gruzija liko be jokių kultūrinio, kūrybinio vystymosi galimybių.

Kitus tris šimtmečius Gruzija gyveno kruvinių liūčių epochoje. 1555 m. Iranas ir Osmanų imperija šalį pasidalino pusiau: pietinė ir vakarinė dalys atiteko Osmanų imperijai, o rytinė – Iranui. Paskui prasidėjo jiems „priklausančių“ Gruzijos dalių galutinis pavergimas ir islamizavimas. XVI a. pietinę Gruzijos dalį užkariavusiems osmanams per kelis šimtmečius jos gyventojus pavyko paversti musulmonais. Likusios Gruzijos karalystės ir kunigaikštystės, nors būdamas pavaldžios Iranui ir Osmanų imperijai, sugebėjo išlaikyti savarankiškumą. XV–XVIII a. šalis patyrė kelis smarkius niokojančius antpuolius, ypač žiaurus buvo keturi Irano šacho Abaso I įsiveržimai. Šachas į atokias Irano provincijas ištrėmė du šimtus tūkstančių Kachetinus gyventojų. Jo tikslas buvo išvaryti iš „Gurdžistano“ gruzinus ir ten apgyvendinti musulmonų gentis.

Įgyvendinti panašius Irano ir osmanų valdovų „projektus“ ne kartą sutrukdė gruzinų tautos sukilimai, nuolatine pasiaukojanti kova. XVIII a. antroje pusėje gruzinų karalystė ir kunigaikštystė buvo juntamas šioks toks pakilimas. 1762 m. susivienijusios Kartlijos ir Kachetijos karalystės įgijo pranašumą kitų Gruzijos ir Pietų Kaukazo politinių darinių atžvilgiu. Jų įtakos sferoje atsidūrė Gandžos, Jerevano, Nachičevanės ir kiti chanatai, buvę Armėnijos ir Azerbaidžano teritorijose. Šalyje prasidėjo ekonominis ir kultūrinis pakilimas: Tbilisyje, Goryje ir Telavėje atidarytos mokymo įstaigos, atgijo prekyba, amatai, infrastruktūra, augo miestai, daugėjo gyventojų. Apie Iraklijaus II karines ir politines pergales rašė Europos spauda.

Nepaisant pasiektų laimėjimų, gruzinų politinis elitas jautė, kad Irano, Osmanų imperijos ir promusulmoniškų Šiaurės Kaukazo kalniečių, ypač lezginų, apsuptyje esančios susiskaldžiusios Gruzijos padėtis labai nestabili. Iraklijus II suvokė, kad esant tokiai padėčiai gal ir buvo įmanoma išlaikyti Kartlijos-Kachetijos karalystės politinį egzistavimą, bet dėl Gruzijos izoliacijos nuo europietiškosios civilizacijos centrų ji būtų ekonomiškai ir politiškai atsilikusi šalis. XVI–XVIII a. gruzinų karaliai ne sykį bandė užmegzti ryšius su galingiausiomis Europos valstybėmis ir prašyti jų paramos, bet jų pastangos liko bevaisės. Su karinės ir politinės pagalbos prašymais jie ne kartą kreipėsi ir į Rusijos carus ir net imperatorius. Vieni paskutiniųjų į Europą paramos kreipėsi Iraklijaus II senelis Vachtangas VI ir tėvas Teimurazas II. Vachtango VI pasiuntinys, didis gruzinų visuomenės veikėjas Sulchanas Saba Orbelianis veltui apkeliavo Europos sostines, apsilankė net pas Romos popiežių, Prancūzijos karalių saulę Liudviką XIV. Deja, šiuolaikinio gruzinų poeto Muchrano Mačavarianio žodžiais tariant, „kaip įėjo, taip ir išėjo iš garsiojo Versalio pasiuntinys gruzinų“.

Iraklijus II stengėsi prisišaukti pagalbas iš Europos. 1781–1782 m. jis dukart siuntė pasiuntinius pas Austrijos imperatorių, Prancūzijos karalių, Romos popiežių ir kitus, tačiau tuometinė Europa nebuvo pajėgi padėti Gruzijai. Tai buvo paskutinis jo mėginimas. Po nesėkmingų pastangų Iraklijus II pasiprašė Rusijos prieglobsčio. 1783 m. liepos 24 d. tarp Kartlijos-Kachetijos karalystės ir Rusijos imperijos buvo sudarytas traktatas – sutartis. Šia tarptautinio pobūdžio sutartimi Kartlija-Kachetija, t. y. rytinė Gruzija, priėmė Rusijos imperijos globą. Rusija įsipareigojo globojamą šalį ginti nuo išorinės agresijos. Kartu Kartlijos-Kachetijos karalystė išlaikė valstybingumą, karaliaus instituciją ir suvereniteto šalies viduje.

Tačiau Rusija sulaužė Georgijevsko tvirtovėje sudarytas sutarties sąlygas. 1795 m. ji neatėjo į pagalbą Kartlijai-Kachetijai, patyrusiai griaunančią Irano valdovo Agos Mochamadchano invaziją, nors jos keliatūkstantinė kariuomenė buvo dislokuota Šiaurės Kaukaze vos už kelių dienų kelio nuo Gruzijos. 1798 m. mirė senosios Gruzijos „paskutinis liūtas“ – Iraklijus II. Kelerius metus Rusijos imperatoriaus Pavlo I valdžia kantriai laukė paskutinio pasiligojusio ir bevalio Kartlijos-Kachetijos karaliaus Jurgio XII mirties. Jis mirė 1800 m. gruodžio 28 d. karaliaus dvare, apsuptas pagausėjusių rusų karininkų ir Tbilisyje pasirodžiusių rusų kareivių. Jų pastangomis ir Pavlo I nurodymu karaliaus sostą nebuvo leista užimti jo paveldėtoji sūnui Dovydui.

1801 m. rugsėjo 12 d. Rusijos imperatoriaus Aleksandro I manifestu Kartlijos-Kachetijos karalystė buvo panaikinta ir virto imperijos sudėtine dalimi. Vėliau Rusija užkariavo ir likusius Gruzijos, Armėnijos ir Azerbaidžano politinius darinius, kardu ir ugnimi pavergė Šiaurės Kaukazą. Prieglobstį suteikusi krikščioniškoji Rusija padarė tai, ko šimtmečiais nesugebėjo padaryti ar nedarė užkariautojai arabai, mongolai, chozremiečiai, tiurkai seldžiukai, osmanai ar iranėčiai – iš Gruzijos atėmė valstybingumą.

Gruzinų tauta sunkiai susitaikė su politinės nepriklausomybės netektimi. Nuo pat XIX a. pradžios išsiplieskusi virtinė su-

kilimų apėmė visas Gruzijos sritis. 1804 m. sukilo kalnuotoji Kartlijos dalis (Mtianetija), 1812 m. – Kachetija, 1819–1820 m. – Imeretija ir Gurija. 1826–1832 m. buvo rengiamas sąmokslas, kuriame dalyvavo geriausioji gruzinų aristokratiškosios inteligentijos dalis. Valdžia sukilimus skandino kraujyje. Protestuotojų tikslas buvo atkurti tautinį valstybingumą. Gruzinų politinis ir intelektualinis elitas įžvelgė ir kai kuriuos teigiamus Rusijos viešpatavimo Gruzijoje ir Kaukaze padarinius: buvo sustabdyta Rytų imperijų agresija, išvyravo pilietinė taika, gerėjo šalies ekonominė, demografinė padėtis, atsigavo kultūra.

XIX a. šeštajame dešimtmetyje šalies visuomeniniam gyvenimui ėmė vadovauti garsių tautos veikėjų grupė, ryškiausias jos lyderis buvo rašytojas ir visuomenės veikėjas Ilja Čavčavadzė, drauge su bendražygiais – Akakiu Cereteliu, Niko Nikoladze, Jakovu Gogebašviliu, Sergo Meschiu ir kitais – jis kūrė naująją gruzinų realistinę literatūrą, spaudą, žurnalistiką, publicistiką, pedagogiką, formavo tautinę savimone ir steigė visuomenines, kultūrinės, ekonomikos institucijas.

1917 m. vasarį ir kovą per demokratine revoliuciją Rusijoje buvo nuversta monarchija, o paskui po bolševikų perversmo nugalėjo sovietų valdžia. Gruzinų tauta šiuos įvykius sutiko pasirengusi. Susivienijusios stipriausios politinės partijos sudarė Nacionalinę tarybą ir 1918 m. gegužės 26 d. ji paskelbė Gruzijos valstybės nepriklausomybę. Iš numirusių prisikėlusios Gruzijos valstybė tapo demokratine respublika.

Užsienio politikos srityje nepriklausoma Gruzija taip pat tvirtai stojo į provokarietiškos orientacijos kelią. „Vakarai ar Rytai – štai mums iškilęs klausimas, – pareiškė Gruzijos vyriausybės pirmininkas Nojus Žordanija, – ir dvejoji čia negalima. Mes visuomet rinkomės ir renkamės Vakarus.“ Deja, tuometinė Europa negalėjo Gruzijai padėti. Tiesa, ji pirma *de facto*, vėliau *de jure* pripažino Gruzijos valstybės nepriklausomybę, bet nepadėjo jos išsaugoti. Pilietinį karą laimėjusi sovietinės Rusijos armija 1921 m. vasarį-kovą okupavo Gruziją.

Kovai dėl išsivadavimo iš sovietinės imperijos gniaužtų reikėjo daugiau energijos ir žmogiškųjų resursų negu kovai su monarchija. 1921, 1922 ir 1924 m. Svanetijoje, Chevsūrijoje ir galiausiai visuose Gruzijos kampeliuose prasidėjo liaudies sukilimai. 1937–1938 m. politinių represijų aukomis tapo dešimtys tūkstančių žmonių, buvusių politinių oponentų, patriotų ir kultūros veikėjų.

XX a. devintajame dešimtmetyje Gruzijoje tautinis politinis judėjimas atsigavo.

1989 m. balandžio 9 d. sovietų armijos ir specialiosios paskirties daliniai apsupo Tbilisyje vykusios protesto akcijos dalyvius, puolė juos lazdomis, aštriais kastuvėliais ir mirtinai sužalojo 19 mitinguotojų, tarp jų – 16 moterų.

1990 m. spalio 28 d. įvykiuose daugiapartinuose rinkimuose laimėjo ir į valdžią atėjo tautinės jėgos. Baigė gyvavimą vienpartinė sovietinė diktatūra. 1991 m. kovą įvyko referendumas. Absoliuti gyventojų dauguma pasisakė už Gruzijos nepriklausomybę.

1991 m. balandžio 9 d. atkurta Gruzijos nepriklausomybė. Respublikos prezidentu tapo disidentinio judėjimo lyderis Zviadas Gamsachurdija. Naujoji tautinė valdžia iškėlė tikslą – atsiskirti Gruzijai nuo sovietinės imperijos – ir dėl to sulaukė aštrios Kremliaus vadovų reakcijos. Maskva vykusiai pasinaudojo valdžios ir opozicijos susipriešinimu. Su Rusijos finansine, materialine ir karine pagalba 1991 m. gruodį–1992 m. sausį opozicija per ginkluotą maištą nuvertė teisėtą tautinę valdžią. Ją perėmė sukilusiai ginkluotai opozicijai vadovavusi Karo taryba. Tų pačių metų kovo mėnesį, vadovaujant įvairioms struktūroms, Gruzijos valdžios priešakyje atsiradžia Eduardas Ševardnadzė, nuo 1995 iki 2003 m. jis ėjo Gruzijos prezidento pareigas. E. Ševardnadzė bandė šaliai praskinti kelią į vakarietiškas struktūras, bet pasiekė tik tiek, kad išlaikė pusiausvyrą tarp Maskvos ir Vakarų. Jam vadovaujant Gruzija tapo JT, Europos Tarybos nare, NATO programos „Partnerystės taikos labui“ dalyve. Tačiau būtent jam būnant valdžioje buvo pažeistas Gruzijos teritorinis vientisumas, kai 1992–1993 m. Abchazija ir Cchinvalio regionas faktiškai pasitraukė iš mūsų šalies jurisdikcijos ir tapo Rusijos Federacijos kontroliuojamomis teritorijomis.

2003 m. lapkričio 23 d. Gruzijoje įvykus eilinei aksominei (šiuokart „rožių“) revoliucijai ir valdžią atėjo provokarietiškos politinės jėgos. Prezidento Michailo Saakašvilio administracija kelerius metus laikėsi Gruzijos integracijos į Vakarų struktūras kurso. 2004 m. Gruzija iš Šiaurės Atlanto aljanso gavo Individualiosios partnerystės veiksmų planą. 2006 m. NATO Taryba priėmė sprendimą dėl Gruzijos įtraukimo į aukštesnę stojimą į šią organizaciją pakopą – Intensyvų dialogą. Gruzijos ir NATO suartėjimo procesas kėlė susirūpinimą Rusijai, dėl šios spaudimo ir sulėtėjo Gruzijos integracijos į aljansą procesas. 2008 m. balandį Bukarešto viršinių susitikime Gruzijai nebuvo suteiktas NATO narystės veiksmų planas.

Atvertėme paskutinį gruzinų dramos puslapį: 2008 m. rugpjūtį Rusijos įvykdyta agresija ir jos padarinius – buvusi metropolija tiesiog okupavo du istorinius Gruzijos regionus, o paskui vienašališkai pripažino Abchazijos ir vadinamosios Pietų Osetijos nepriklausomybę. Kiekvienas, perskaitęs šį nedidelį ekskursą į Gruzijos istoriją, tikriausiai pritaris, kad su mūsų šalimi valstybės agresorės šitaip elgdavosi tuomet, kai šioji nepasiduodavo metropolinėms imperijoms.

Buvo laikų, ypač pastaraisiais šimtmečiais, kai Gruzija likdavo vienui viena. O dabar yra kitaip, ji turi palaikančių šalių – draugų, sąjungininkų, tarp jų ir draugišką lietuvių tautą, didvyriškas Baltijos šalis.

TINATIN GAGOČAŠVILI

Krikščionybės plitimas Gruzijoje

Gruzinai priklauso prie negausių pasaulio tautų, turinčių savarankišką Bažnyčią. Jų didžioji dauguma susiformavo XX a., o Gruzijos bažnyčią, kaip teigia gruzinų ir užsienio tyrinėtojai, Kristaus mokiniai įkūrė prieš du tūkstančius metų.

Terminas „eklesija“ (taip gruziniškai vadinama bažnyčia) yra graikų kilmės, nes krikščionybė į Gruziją plito būtent iš graikiškos aplinkos.

Bažnyčios įkūrimas Gruzijoje siejamas su Kristaus mokinių Andriejaus, Simono Kananiečio ir Mato veikla. Andriejus Gruzijoje lankė tris kartus, pirmą kartą tarp 30–35 m., paskui kartu su juo atvykę ir Simonas su Matu. Apkeliavę visą Gruziją, eidami prieš Fazio (Rionio) upės srovę, jie užkopė į Susaniją (Svanetiją), o iš ten perėję į Alaniją (Osetiją) ir iš Šiaurės Kaukazo Juodosios jūros pakrante grįžę į Gruziją. Apaštalas Simonas paskutinio poilsio atgulė Abchazijoje, Gruzijos teritorijoje. Jo kapavietė yra Psircchos upės slėnyje, netoli Naujojo Atono. Apaštalo Mato palaikai ilsisi Adžarijos teritorijoje, netoli senosios Apsario tvirtovės (dabartinės Gonio gyvenvietės). Gruzijoje krikščionybę yra skelbę ir kiti Kristaus mokiniai – Baltramiejus, Tomas, o Mažajoje Azijoje ir Kapedokijoje gyvenusiems gruzinams – Petras, Paulius ir Jonas.

Gruzijoje Andriejus kartu su kitais apaštalais ne tik skleidė krikščionybę, bet ir anais laikais buvusiame dideliame mieste Aekure įsteigė pirmąją vyskupiją ir įšventino dvasininkus – diakonus, kunigus ir vyskopus; tai liudija Gruzijos bažnyčią nuo pat pradžių buvus savarankišką.

Manoma, kad Gruzijos bažnyčia buvusi skirta Dievo Motinai. Apie tai byloja labai sena bažnytinė legenda, kad Marija ir apaštalai pirmieji metę burtus, kam kokioje šalyje teksią skleist krikščionybę. Dievo Motinai atitekusį Gruziją, tačiau vietoj jos, Kristui nutarus, su Dievo Motinos stebuklinguoju paveikslu ten buvęs pasiūstas Andriejus.

Šventosios Ninos pasirodymas

Remiantis patikimais šaltiniais, krikščionybės paplitimo ir valstybinės religijos paskelbimo Gruzijoje data yra laikomas IV a. ketvirtasis dešimtmetis.

Apaštalams prilygstanti šventoji Nina buvo kilusi iš Kapedokijos, kuri šiuo metu priklauso Turkijai, o anais laikais buvo gyvenama gruzinų genčių. Ninos tėvas buvęs garsus raitelis Zabulonas, o motina – Jeruzalės patriarcho Juvenalio sesuo Sosana. Kai Ninai suėjo 12 metų, tėvai pardavė visą turtą ir iškeliavo Jeruzalėn. Zabulonas buvo išventintas į vienuolius ir pasitraukė į atokią Jordano dykumą, o Sosana, palaiminta brolio Juvenalio, ėmė rūpintis vargšais. Nina buvo atiduota globoti krikščionei Sarai Niaforai, pas ją išbuvo dvejus metus.

Niafora papasakojo mergaitei, kad Kartlijos šalyje esanti saugoma Išganytojo mantija, tik apgailėstavo, kad jos gyventojai neišpažįstą Kristaus mokymo. Mergaitės širdyje įsižiebė troškimas apkrikštyti pagonišką gruzinų tautą.

Pasak Ninos gyvenimo aprašymo, kuris įtrauktas į Gruzijos istorijos metraščių „Kartlis cchovreba“ ir laikomas patikimu šaltiniu, mergaitei naktį apšviėmsi Dievo Motina ir perdavusi iš vynuogienos šakelės surištą kryželį, turėjusi padėti įveikti visus sunkumus keliaujant po Kartliją.

Nina pirmiausia leidosi į Bizantiją, o iš ten kartu su keliomis kitomis karštai tikinčiomis moterimis – į Gruziją. Vos tik įžengusios į Armėniją, moterys pateko karaliaus Trdato nelaisvėn. Dievo valia bausių kančių ir mirties pavyko išvengti tiktai šventajai Ninai ir ji tęsė kelionę Gruzijos link. Viešpaties vedama, priėjo Armėnijos ir Gruzijos sieną ties Orbandu, ten praleido žiemą, o birželio mėnesį pasiekė Paravano ežerą Džavachetijoje (pietinėje Gruzijos dalyje). Labai stebėjosi per vasaros karščius išvydusi snieguotas kalnų viršūnes. Ten jai pagelbėjo piemenys, iš pokalbio su jais Nina suprato atsidūrusi tarp barbarų, tačiau baimė išskleidė apšviėmsi kažkokį šventą ir perdavęs Kristaus antspaudo pažymėtą laišką. Jame buvo rašoma, kaip svarbu skelbti Evangeliją ir kad jai nesutrukdytų net tai, kad ji yra tik silpna moteris. Padrąsinta Nina vėl leidosi į kelionę. Priėjo Urbnisio miestą ir ten išbuvo visą mėnesį, o paskui drauge su prekeiviais iškeliavo į Mcchetą.

Mcchetoje išvydusi garbinamą iš geležies išlietus sta-



Zurab Cereteli. Prie protėvių kapo

bus, Nina pasipiktino žmonių neišmanymu ir tamsumu. Ir lyg atsakas į tai kilo baisi audra su perkūnija ir žaibais. Atūžęs viesulas ir smarki kruša į šipulius sudaužė stabus. Išsigandę žmonės išsilakstė, o kitą dieną šalies karalius ir visa tauta pamatė nuniokotus stabus.

Šventoji Nina pradėjo veiklą Mcchetoje. Pirmiausia ji pagydė bevaikę sutuoktinių porą. Apsigyveno Makvlovanijoje (dabar ten yra Samtavro moterų vienuolynas). Nina dažnai užsukdavo ir į miesto žydų kvartalą, kad sužinotų, kur buvo saugoma Kristaus mantija. Jos šalininkais tapo žydų dvasininkas Abiataras, jo duklė Sidonija ir dar šešios žydų moterys. Šventoji Nina karštai skelbė Kristaus mokymą, kryžiaus prisilietimu išgydė ne vieną ligonį. Dieną naktį be atvangos meldėsi. Pagonims ši veikla buvo nesuprantama, tačiau jos tikėjimas žadino smalsumą. Tad Nina su dar dvidešimti įkarščiu skelbė krikščionybę ir daugelį jų patraukė savo pusėn. Tarp jos išgydytų ligonių buvo ir karalienė Nana – kai savo akimis išvydo įvykusį stebuklą, ji apsikrikštijo. Šventoji Nina tapo jos patarėja ir Kristaus tikėjimo mokytoja. Tačiau karalius Mirianas vis dar nesiryžo priimti naują tikėjimą.

Kartą medžioklėje jam staiga aptemo akyse, bet tai nebuvo joks saulės užtemimas – regėjimą prarado vien tik karalius, tai liudijo žodžiai, kuriais, bausios tamsos išgąsdintas, jis kreipėsi į palydą: „Aš ničnieko nematau, o jūs ar matote šviesą?“ Šie vienu balsu jam atsakė kuo puikusiai matą saulę. Tuomet karalius paliepė raiteliams joti ir melsti pagalbos Armazio ir Zadenos stabus. Tačiau Mirianui nepadėjo net bendra malda. Tad neliko nieko kito, tik kreiptis pagalbos į Ninos dievą. Mirianas kaipmat atgavo regėjimą. Jis priėmė naują tikėjimą ir ėmė garbinti Kristų.

Karališkoji pora nusiuntė laišką Bizantijos imperatoriui Konstantinui ir karalienei Elenai, prašydama atsiųsti kunigų gruzinų tautai apkrikštyti. Jų belaukdama nusprendė pastatyti bažnyčią ir toje vietoje, kur buvo palaidota Išganytojo mantija, pastatė Sveticchovelio šventyklą.

Imperatorius Konstantinas ir karalienė Elena atsiuntė vyskupą Joną, du kunigus ir tris diakonus. Pirmieji apsikrikštijo karalius su karaliene, paskui buvo pašventinta upė Mtkvaris (Kura) ir joje apsikrikštijo visa tauta. Vyskupą Joną karalius išsiuntė pas imperatorių Konstantiną nugabenti relikviją – Išganytojo kryžiaus gabalėlį. Kartu prašė atsiųsti kunigų žmonėms krikštyti ir meistrų bei architektų bažnyčioms statyti. Drauge su kryžiumi imperatorius įdavė ir lentą, prie kurios nukryžiuojant buvusios prikaltos Kristaus kojos, ir net pačių vinių. Vinys buvo iškilmingai palai-

dotos Erušete, ten pat buvo pastatyta bažnyčia. O lenta liko Manglisyje. Netoli Mcchetos, Makvlovanyje, kur buvo apsistojusi šventoji Nina, pradėta statyti bažnyčia.

Tokia buvo gruzinų tautos atvirtimo į krikščionybę pradžia.

Išganytojo mantija ir vynuogienos kryžius

Svarbiausia relikvija, kurios dėka Gruzijos žemė laikoma viena švenčiausių krikščionybės vietų, yra Kristaus mantija. Ją į Gruziją pargabeno Mcchetoje (Gruzijos sostinėje nuo IV–III a. pr. Kr.) gyvenę žydai. Žinoma, kad Kristaus nukryžiuavimo metu žydai iš Mcchetos buvę Jeruzalėje ir jiems atitekusį šventoji mantija. Pasak pranašų, ji turėjusi išlikti vientisa, jos nebuvo galima išsidalinti po gabaliuką. Taip ir įvyko: mantija buvusi pargabenta į Mcchetą. Ten ją prie krūtinės prisiglaudusi viena žydų mergaitė ir apimta palaimos pasimirusi. Mantiją palaidojo kartu su mergaite. Nuo to laiko ji saugoma Mcchetoje kaip krikščionybės vientisumo ir gruzinų tautos vienybės Kristuje simbolis. Reikšminga tai, kad Gruziją, kaip Dievo Motinai burtų būdu atitekusią šalį, apkrikštijo moteris – šventoji Nina. O pats vynuogienos – tai Dievo Motinos simbolis. Taigi, su šventosios Ninos vardu siejamas vynuogienos kryžius simbolizuoja Kristaus gimimą iš Mergelės Marijos: panašiai kaip vynuogienos užaugina vynuoges ir pripildo jas gyvybės, taip ir Mergelė Marija pagimdė kūniškąjį pavidalą įgavusį Dievą ir suteikė jam žmogiškąją gyvybę. Taigi, šventoji Nina į Marijai skirtą šalį atkeliavo su kryžiumi, padarytu iš vynuogienos, ir būtent juo mūsų krašte sutvirtino krikščionybę. Pasak gruzinų šaltinių, su vynuogienos kryželiu Nina darė stebuklus.

Prieš mirtį Nina kryžių atidavė karaliui Mirianui, o šis prieš mirdamas ant jo pakabino karūną, paskui ją uždėjo įpėdiniui Bakarui, taip palaimindamas jo viešpatavimą.

Ninos kryžius iki 544 m. buvo saugomas Mcchetoje. Vienu metu jis priklausęs šventajai kankinei Šušanikai, ši prieš mirtį jį perdavusi Curtavio kunigui Andriejui. Šis, baimindamasis mazdaizmo išpažinėjų, šventąją relikviją išgabėjęs už Gruzijos ribų. Po ilgų klajonių Dievo valia kryžius atsidūrė Armėnijoje, Aniso mieste. 1124 m., kai Dovydas Statytojas (1089–1125) išlaisvino Anisą, kryžių pargabeno į Gruziją ir vėl paslėpė Sveticchovelio šventykloje. Atėjus sunkiems laikams kartu su kitomis šventenybėmis jis buvęs išgabentas į kalnus – į Chevį. Vienu metu jis buvo saugomas Švč. Trejybės šventykloje Gergetyje, vėliau – Ananurio Dievo Motinos katedroje.

Yra įvairių versijų, kaip šventosios Ninos kryžius pateko į Rusiją. Akivaizdu, kad ilgą laiką kryžius buvo saugomas Liskove, kur gyveno gruzinų karaliaus palikuonys, o galiausiai pateko pas Vachtango VI sūnaus Bakaro anūką Jurgį – Aleksandro sūnų Gruzinskį.

XVIII a. pabaigoje karaliaus Jurgio XII iniciatyva šventenybę pavyko pargabenti į Gruziją ir galiausiai 1802 m. balandžio 9 d. ji buvo iškilmingai įkurdinta Tbilisio Siono katedroje.

Tbilisio Siono katedros altoriaus vartų kairiojo kampo sienoje saugomas šventosios Ninos kryžius vertingas ne tik kaip didžiausia šventenybė, bet ir kaip puikus meno kūrinys. Iš vynuogienos šakelės surištą kryžius yra sutvirtintas šventosios Ninos plaukais, sidabrinis ornamentas ir karstelis, pasak užrašo, pagaminti XVIII a. septintajame dešimtmetyje. Ant sidabrinio kryžiaus įdėklo pavaizduotos šešios kompozicijos – šventosios Ninos gyvenimo scenos su atitinkamais užrašais gruzinų kalba.

Vynuogienos kryžius pasižymi ypatinga forma, kurią jis igijo nuo laiko tėkmės nusvirus skersiniams. Jis surištą šventosios Ninos plaukais, o plaukai simbolizuoja saulę, tad kryžius įgyja nepaprastai didelę svarbą.

Taigi, Gruzijoje jau pirmame amžiuje buvo saugoma brangiausia krikščionybės šventenybė – mantija; ten Kristaus mokymą skelbė jo apaštalai; ketvirtame šimtymetyje Dievo Motinos rankomis surištą vynuogienos kryžiumi buvo apkrikštyta Gruzija ir visiems laikams pasuko krikščionybės keliu. Mūsų šalyje saugoma daugybė krikščioniškųjų relikvijų, ir būtent todėl ji vadinama antrąja Jeruzale, svarbiu stačiatikybės židiniu ir ramsčiu.

MERAB GEGIDŽĖ

Gruzinų teatro genezė

Gruzinų teatro ištakos susijusios su antikos religinėmis ir buitinėmis apeigomis, iš kurių išsiskyrė vaisingumo dievybės Kvirijai ir Tvlepijai skirti maginiai misteriniai veiksmai. Įvairių apeigų gausa pasižymėjo šventiniai vynuogininkystės ir vyndarystės dievybės Aguno garbinimo ir orgijų ritualai (gruziniškasis graikų Dioniso atitikmuo). Gruzinų sceninio vaidavimo plėtrai tam tikrą poveikį darė ir gruzinų kosmogonija, kurios svarbiausi objektai buvo Armazi (mėnulio dievybė) ir Vartragoni (ugnies dievybė). Be to, Gruzijoje aptikta sinkretinio teatro buvimą liudijančių artefaktų. Trialetyje (Gruzijos aukštikalnių regione) rastos sidabrinės taurės šonuose (II tūkst. pr. Kr. vidury) vaizduojami rateliu šokantys žmonės su kaukėmis, ant Samadlos vietovėje (buvusioje vienoje labiausiai išsivysčiusių Gruzijos sričių) aptikto vyno indo matome dešimt ratu judančių susikibusių vyrų. Tradiciniame mene, choro ir ratelių dialoguose, dainose ir šokiuose išlikę senojo gruzinų epo fragmentai (I tūkst. pr. Kr. pradžia), tarp jų yra „Amirani“ (mito apie Prometėją analogas), „Eteriani“ (lyrinis buitinis epas), „Avtandilas“ (medžioklės epas), „Jaunikaitis iš Paravano“ (herojinis epas).

Kolchidės karalystėje, netoli Kutajos (dabartinio Kutaisio miesto), IX–VIII a. pr. Kr. buvo pastatyta arena, kur vykdavo teatralizuotos sporto varžybos ir kiti renginiai. Uoloje iškirstame mieste Upliscichėje (III–II a. pr. Kr.) yra išlikusios teatro statinio liekanos su vieta scenai, orkestrui ir amfiteatru. Tačiau ten vykdavusių spektaklių tekstinė medžiaga nėra išlikusi.

Pasak Bizantijos istoriko Prokopo (VI a.), Kolchidės mieste Apsarunte buvęs romėnų-graikų stiliaus teatro pastatas. Kad to laikotarpio gruzinų kultūrai darė poveikį senovės graikų mitologija, liudija archeologiniai kasinėjimai Mechetoje, Upliscichėje, Sarkinyje, Dzalisyje, Vanyje, Picundoje, kur rasta Dioniso ir jo palydos – bakchančių, menadžių, satyrų (visų pirma Sileno) – mozaikinių ir skulptūrinių atvaizdų, bronzinių ir terakotinių ritualinių kaukių.

Viduramžių gruzinų istoriniuose ir grožinės literatūros kūriniuose aptinkama senosios gruzinų eiluotos dramos fragmentų ir išsamių helenistinio laikotarpio pantomimos spektaklių aprašymų. Ten pat randama ir seniausių gruzinų teatro terminų.

Krikščionybę paskelbus valstybine religija (IV a. ketvirtajame dešimtmetyje), pasikeitė kulto, o drauge ir buities papročiai. Tačiau pagoniškosios apeigos be pėdsako neišnyko. Jos susiliejo su naujuoju tikėjimu ir jo ritualais. Gerokai nukentėjo vien pagoniškas epas – jis išliko tik fragmentų pavidalu.

Iš kultinėms dievybėms skirtų apeigų, kaip ir buvo galima tikėtis, geriausiai išsilaikė vaisingumo, vynuogininkystės ir vyndarystės kultai. Gruzija tebebuvo viena labiausiai ekonomiškai išsivysčiusių šalių Priešakinėje Azijoje, tad laiko patikrintų tradicijų lengvai neatsizadėjo. Pažymėtina, kad Gruzijos bažnyčia modifikuotų pagoniškių ritualų atžvilgiu laikėsi visiškos tolerancijos.

Vienas iš tokių išlikusių ritualų yra Berikaoba – improvizacinis gruzinų liaudies kaukių teatras, kilęs iš vaisingumo dievybei skirtų garbinimo papročių ir iškilmių. Išigalėjus krikščionybei šis ritualas įgijo pasaulietinį pobūdį. Išliko tik jo personažų vardai, mus pasiekę iš XVIII ir vėlesnių amžių.

Viduramžiais (XII–XVII a.) atsirado rūmų teatras. Šiuose vaidiniuose dalyvaudavo aktoriai, poetai, dainininkai, šokėjai, akrobatai, žonglieriai. Spektakliai būdavo rodomi tiek uždaroje patalpose, tiek po atviru dangumi. Prieš pasirodymą buvo įprasta smilkyti malonaus kvapo smilkalus.

XVIII a. vaidinimą į aukštesnę pakopą iškėlė D. Guramišvilis, poetinius veikalus kūręs filosofinių dialogų forma.

Panaikinus Gruzijos karalystę (1801) rūmų teatras nustojo egzistavęs ir įsiliejo į pasaulietinius renginius.

Pakilia nuotaika ir plačių liaudies masių dalyvavimu išsiskyrė teatralizuota miestelėnų eisena Keenoba – liaudiškasis gruzinų karnavalas, kurio ištakomis laikomos pagonybės laikų vaisingumo ir derlingumo dievybei Kvirijai skirtos iškilmingos apeigos. Vėlesniais laikais šiuo renginiu gruzinų liaudis reikšdavo protestą prieš užkariautojus – bizantiečius (V–VI a.), arabus (VII–VIII a.), mongolus (XIII–XIV a.), iraniečius, turkus (XVI–XVIII a.) ar rusus (XIX–XX a.). Keenoba turėjo nesudėtingą fabulą: chano iš gyventojų renkama duoklė, jo ir šalies valdovo susidūrimas, kuris visuomet baigdavosi chano pralaimėjimu. Įveiktą chaną nuskandindavo upėje ir galiausiai iškeldavo didžiulę puotą. Pats terminas *keeni* kilęs iš XIII–XIV a.

Tuo pat metu toliau gyvavo liaudies epas, vis praturtėdamas naujais siužetais. XIV–XVI a. buvo sukurti tautosakos kūriniai „Zviada Lobžanidzė“, „Vicbili ir Macbili“, XVII a. – „Šavlego“, vėliau jie buvo naudojami tradiciniuose vaidiniuose su dainomis, šokiais ir dialogais.

XVIII a. antroje pusėje Tbilisyje ir Telavyje atidarius

seminarijas buvo pradėta statyti mokyklinės dramos, analogiškas Europoje viduramžiais vykdavusiems mokyklinio teatro spektakliams. Nuo to laiko gruzinų teatre įsitvirtina europietiškos dramos teatro tradicijos.

XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje Iraklijaus II rūmuose įsikūrė pasaulietinis teatras, vadovaujamas G. Avališvilio. Griežtai laikantis dramos formos buvo statomi spektakliai remiantis tiek originaliais (G. Avališvilio „Karalius Teimurazas“), tiek pasaulinės klasikos motyvais sukurtais kūrniais (D. Čolokašvilio „Ifigenija“).

Herojišką atspalvį aktoriaus Davido Mačabelio vadovaujamam rūmų teatrui suteikė faktas, kad 1795 m., per paskutinę persų invaziją, šio teatro aktoriai stojo į mūšį su užkariautoju Aga Mochamad-chanu. Daugelis jų didvyriškai žuvo mūšio lauke.

Visiškai pasikeitė padėtis Rusijai aneksavus Gruziją. XIX a. pradžioje buvo panaikintas rūmų teatras. Panaikinus Gruzijos stačiatikių bažnyčios autokefaliją buvo uždaromi ir mokykliniai teatrai. Dėl Rusijos rusifikacijos politikos penkioms dešimtims metų buvo pristabdyta gruzinų literatūros, taip pat ir besiformuojančios profesionaliosios dramaturgijos raida.

Šiokia tokia kompensacija gruzinų scenos meno plėtrai galima laikyti kunigaikščių dvaruose atsiradusius saloniinius teatrus, kuriuose dramos kūriniai buvo statomi tiek rusų, tiek gruzinų kalbomis.

1845 m. Gruzijoje įsteigiamas rusų dramos teatras, o 1850 m. gruzinų visuomenės veikėjų iniciatyva atkuriamas profesionalus europietiško tipo gruzinų teatras, vadovaujamas dramaturgo G. Eristavio. Komedijose („Skyrybos“, „Ginčas“, „Šykštuolis“) jis atvirai kėlė buitines, o per jas netiesiogiai ir politines problemas. Tampa aktualu vaizduoti miestiečių buitį, istorinėse dramose aiškiai juntamas nepriklausomos Gruzijos ilgesys. Išskyla dramaturgai Z. Antonovas, A. Cagarelis, R. Eristavis. Pjeses rašė ir gruzinų literatūros klasikai I. Čavčavadzė, A. Ceretelis, A. Kazbegis.

XIX a. devintajame dešimtmetyje gruzinų teatro repertuare įsitvirtina tiek rusų, tiek Vakarų Europos klasikinė dramaturgija. I. Mačabelis puikiai išvertė Šekspyro tragedijas. Vis intensyvesnis teatro gyvenimas darosi Tbilisyje ir Kutaisyje. Susiformuoja gruzinų aktorystės mokykla, kurios pagrindinis bruožas – sceninis įvairiapusiškumas. Gruzinų aktoriai buvo vienodai įvaldę sceninę kalbą, plastiką, mimiką, neatsiejami jų kūrybos palydovai – daina ir šokis – buvo tarsi savotiškas atgarsis tradicijų, šaknims siekusių sinkretinį pagonybės laikų gruzinų ritualinį teatrą. Teoriniuose darbuose V. Abašidzė, K. Kipianis ir V. Guniya išdėstė pagrindinę meninę gruzinų aktorystės mokyklos doktriną. 1885 m. V. Abašidzės iniciatyva imamas leisti pirmasis teatrui skirtas laikraštis „Teatras“, kuriame ne tik nušviečiami to meto įvykiai, bet ir į gruzinų teatrą mėginama pažvelgti pasauliniame kontekste.

1900 m. gruzinų teatras įgavo visiškai kitokį veidą ir galutinai nustatė prioritėtines kryptis: herojišką romantinę ir groteskišką buitinę. Dar labiau suartėjo gruzinų teatras ir literatūra. Radosi E. Ninošvilio, D. Kldiašvilio sceniniai pasauliai, su dideliu pasisekimu statoma Vazos Pšavelos drama „Atskirtasis“. Į teatrą pasaulį su giliai psichologinėmis pjesėmis įžengė Š. Dadianis. Į politinį gyvenimą aktyviai įsitraukė Kutaisio dramos teatras, vadovaujamas V. Aleksis-Meschišvilio.

Pirmieji du XX a. dešimtmečiai išsiskyrė naujų vaidavimo formų paieška. Gruzinų teatre įsitvirtino simbolizmo ir natūralizmo estetika, pirmuosius žingsnius kaip režisierius būtent Tbilisyje žengė V. Mejerholdas.

Atkūrus Gruzijos valstybingumą (1917–1921) daugiausia dėmesio buvo sutelkta žadinti tautinę savimonę. Dar aktualesnis tapo teatro profesionalizmo klausimas. Įsteigta įvairių studijų, jose triušė A. Pahava, G. Dzabadaris, A. Cucunava, M. Korelis, K. Andronikašvilis.

Gruziją aneksavus antrą kartą (1921) padėtis vėl pasikeičia. Gruzinų teatras netenka meninės orientacijos ir teminio pagrindo. Būtent tuo metu po sėkmingos veiklos Rusijoje į Gruziją grįžo K. Mardžanišvilis. Pirmasis jo pastatytas spektaklis – Lope de Vegos „Avių šaltinis“ – tapo posūkio tašku naujojoje gruzinų teatro istorijoje. Nuo to laiko keliems dešimtmečiams įsivyrąja herojinis-romantinis stilius. Kartu vyko naujų formų paieškos. Svarbią vietą užėmė ekspresionistinė dramaturgija: E. Tollerio „Žmogus – masė“ (1923), G. Kaiserio „Dujos“ (1924), G. Robakidzės „Lamara“, „Londa“. Naujovių paieškai skatinti įsikūrė kūrybinė korporacija „Durudži“, kurios manifeste buvo paskelbta meninė teatro programa. Dėl didelės patirties ir neklystamos režisieriaus intucijos K. Mardžanišvilis į teatro sceną atvedė plejadą aktorių, nulėmusių didžiausius XX a. gruzinų teatro laimėjimus. Tuo metu Gruzijos nacionalinis teatras jau vadinosi Š. Rustavelio vardu, jo repertuare buvo gausu nacionalinės dramaturgijos kūrinių

K. Mardžanišviliiui išėjus iš teatro repertuarą papildė jo

mokinio S. Achmetelio pastatymai, iš jų išsiskyrė S. Šanšišvilio „Anzoras“ (V. Ivanovo pjesės motyvais), B. Lavreniovo „Lūžis“, F. Schillerio „Plėšikai“.

1928 m. K. Mardžanišvilis kartu su grupe mokinių Kutaisyje įsteigė naują teatrą (vėliau jis buvo perkeltas į Tbilisį ir pavadintas K. Mardžanišvilio vardu). Ten jis pastatė K. Gutzkovo „Urielį Akostą“ (šis virto memorialiniu spektakliu ir iki šios dienos išsilaikė K. Mardžanišvilio teatro repertuare), didelio pasisekimo sulaukė P. Kakabadzės „Kvarkvarė Tutaberis“ – aštri satyra, išjuokianti prie revoliucijos prisiplakusius avantiūristus. 1930 m. vyko sėkmingos Š. Rustavelio teatro gastrolės Maskvoje, o K. Mardžanišvilio teatro – Maskvoje ir Charkove.

Ketvirtajame ir penktajame dešimtmetyje dėl griežtos cenzūros pastebimai suprastėjo gruzinų režisūra. Socialistinio realizmo standartai gruzinų teatrą ilgai laikui atskyrė nuo pasaulio teatre vykusių procesų. Daugiausia dėmesio skirta aktorių meistriškumui, kurio nepasiekdavo apribojimai. Šeštojo dešimtmečio pabaigoje, vadinamuoju „atšilimo“ laikotarpiu, ėmė kilti pastatymų kultūra. Kratyta ne tik socialistiniam realizmui būdingų klišių, bet ir dirbtinių herojinio-romantinio stiliaus apraiškų. Šiuo atžvilgiu labai reikšminga A. Dvališvilio pastatyta M. Džaparidzės karo tematikos drama „Mūsiškiai“, M. Tumanišvilio režisuoti J. Fučiko „Žmonės, būkite budrūs“ ir J. Fletcherio „Ispanų kunigas“, G. Lordkipanidzės pastatytas V. Gabeskirijos „Ties bedugne“. Vis didesne įvairove pasižymėjo gruzinų scenografija.

Didelėmis permainingomis gruzinų teatre prasidėjo septintasis dešimtmetis. Skausmingai atsisveikinta su ketvirtajam ir penktajam dešimtmečiui būdingomis meninėmis tendencijomis, o siekiant integruotis į europietišką teatrą buvo juntama visiškai naujos, savotiškai kompensuojančios praeities netektis. Vakaruose modernizmas skaičiavo paskutines gyvavimo minutes, o Gruzijoje prie jo tik skintasi kelią. Visų ieškojimų priešakyje stovėjo M. Tumanišvilis, kurio G. Nachucrišvilio „Činčrakos“ pastatymas užbaigė senųjų ir naujųjų kelių išsiskyrimo procesą. N. Chatiskaci, remdamasi vien tik sąlyginėmis priemonėmis, S. S. Orbelianio pasakėčių motyvais pastatė „Prasimanymų išmintį“, J. Anouilho egzistencialistinė pjesė „Antigonė“ su asketišku estetizmu režisavo M. Tumanišvilis, R. Sturua ironišku parodijiniu stiliumi pastatė A. Cagarelis „Chanumą“, T. Čcheidzė metaforiniu stiliumi – Š. Dadianio „Vakarykščiai“, kartu su R. Sturua – psichologizmo ir B. Brechto teatro principų sinteze grįstą D. Kldiašvilio „Samanišvilio pamotė“. Gruzinų teatras tada forsuočiai judėjo postmodernistinės estetikos kryptimi, o to judėjimo gairės – vienas po kito pasirodė tam tikra prasme etapiniai R. Sturua spektakliai: P. Kakabadzės „Kvarkvarė Tutaberis“, B. Brechto „Kaukazo kreiudos ratas“, Šekspyro „Ričardas III“.

Tuo pat metu gruzinų teatre bandoma išlaikyti ir modifikuotą herojinį-romantinį stilių, ryškiausias jo pavyzdys – G. Lordkipanidzės įsteigtas Rustavio teatras. Ypač didelio atgarsio sulaukė šie teatro pastatymai – E. Rostand'o „Sirano de Beržerakas“, V. Korosteliovo „Po šimto metų“, kuriuose pagrindinius vaidmenis atliko O. Megvinetuchucis (žinomas iš daugiaseriinio filmo „Data Tutaščija“, kur jis vaidino Datą). Praėjus dešimtmečiui Rustavio teatro trupė vėl grįžo į K. Mardžanišvilio teatrą, kuriame šiuolaikinės teatro tendencijos sunkiai skynėsi kelią.

Bendroms paieškomis atliepė ir kitų režisierių veikla, ypač Š. Gacerelijos Jaunojo žiūrovo teatre, G. Žordanijos – Š. Rustavelio teatro Mažojoje scenoje įkurtame Jaunimo teatre.

Aštuntajame dešimtmetyje geriausias klasikinių tradicijų ir šiuolaikinių meninių tendencijų suderinimo pavyzdžius rodė neseniai įsikūręs Kino aktoriaus teatras, vadovaujamas M. Tumanišvilio.

Devintojo dešimtmečio gruzinų teatre įprastu dalyku tapo B. Brechto epinio teatro principai, intelektualinė ir absurdo drama, metafora ir groteskas, postmodernistinė ironija ir priešingų teatro metodų derinimas. Tai tam tikra prasme padarė žalos aktorystės menui. Scenoje beveik neliko didingų personažų ir klasikinių įsikūnijimo principų.

Vėliau prasidėjo XX a. paskutinio dešimtmečio politinė ir socialinė destabilizacija, išorės ir vidaus karai, ekonominė krizė. Šitaip XXI a. pasitiko gruzinų teatras. Pažymėtina, kad, kilus krizei, teatras nė minutės nenutraukė kūrybinės veiklos. Praėjusio šimtmečio paskutiniame dešimtmetyje susikūrė nemažai naujų komercinių teatrų. Aktorių gretas papildė naujos pajėgos.

Gruzinų teatras ir šiuo metu yra nacionalinio meno flagmanas. Jis atlaikė negandas ir įrodė esąs neatsiejamas gruzinų dvasinio gyvenimo palydovas.

Straipsnius iš gruzinų kalbos vertė Virginija Timinskaitė

ZURAB CERETELI, TAMILA CAGAREIŠVILI

Animistiniai kultai

Animistinės kilmės kultai ir su jais susiję tikėjimai buvo svarbūs kartvelų genčių, nuo neatmenamų laikų gyvenusių Gruzijos teritorijoje, mąstysenoje.

Istorinė ir etnografinė literatūra patvirtina, kad egzistavo išplėtotas pagarbos medžiams kultas. Medžiams buvo priskiriamos įvairios galios: magija, gebėjimas gydyti, apsauga nuo vadinamosios negeros akies, gyvenimo ir vaisin-gumo funkcija ir kt. Tai sąlygojo tam tikrų simbolių ir ma-giškujų apeigų liaudies tikėjimuose ir vaizdiniuose forma-vimasi.

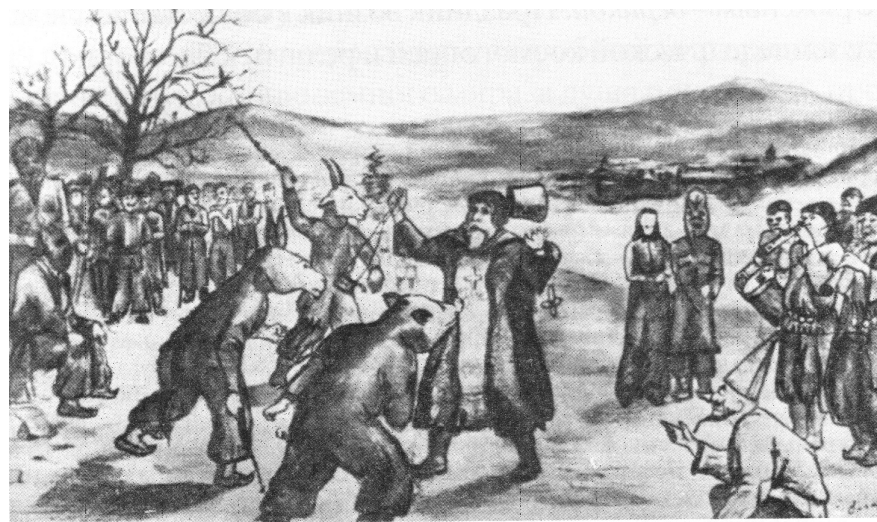
Nustatyta, kad vėliavos, išlikusios Rytų Gruzijos kalnų rajonų maldyklose, yra susijusios su medžiais ir išreiškia simbolinį jų vaizdavimą. Nuogo naujagimio guldymo po vėliava apeiga pirminiu pavidalu buvo atliekama ne prie vėliavos, o prie medžio. Šis ritualas iš esmės reiškė, kad kūdikis buvo atiduodamas dievybės globai, nes egzistavo ga-jus įsitikinimas, esą vaikai gimsta iš medžių.

Kita pagarbos medžiams stadija buvo kultinė – jie buvo suvokiami kaip dievybių buveinės. Apie šventyklas plytėjo šventais laikomi ir niekieno neliečiami miškai – bendruo-menė juos tabuizavo: buvo uždrausta kirsti medžius, ganyti gyvulius ir kt. Tikėjimas žmones įpareigojo rodyti pagarbą šventiesiems miškams, išskirtiniams, retų galių turintiems medžiams ir bausti tuos, kurie juos naikindavo. Gruzijoje iki šių dienų išliko medžių, kurie laikomi šventais. Svaneti-joje šventi, akmenų užtvaramis ir luitais aptverti medžiai augo kiekviename kaime. Žmonės buvo įsitikinę, kad jų nu-pjovimas gali sukelti baisų dievybės pyktį, todėl ant kalti-ninko galvos kris rūsti bausmė: jis susirgs arba taps luošiu, neteks gyvulių ir derliaus.

Nustatyta, kad įvairiose Gruzijos vietovėse šventaisiais medžiais laikyti ažuolas, liepa, gulsčiasis gluosnis, uosis, eglė, pušis, vynu medis, kuk medis ir kt. Pavyzdžiui, Kartlijo-je buvo plačiai žinoma šventoji Rkono liepa, kurioje kabojo daugybė atnašų; ji buvo apjuosta baltomis gijomis. Sameg-relos krašte išskirtinio medžių gerbimo pavyzdžiu laikytina visoje Gruzijoje žymi Čkondidžio vietovė (išvertus iš meg-relų kalbos – „didelis ažuolas“).

Svarbus gruzinams buvo ir visžalis medis. Su simboli-niu amžinai žaliuojančio medžio vaizdavimu susijęs ir va-dinamasis eglė ornamentas, kuris randamas Gruzijos teri-torijoje aptinkamoje neolito keramikoje, vėlesniais tūks-tantmečiais jis buvo naudojamas dirbiniuose iš molio, bron-zos, sidabro ir kitų metalų.

Remiantis etnografiniais duomenimis, pušis ir eglė bu-vo laikomos šventomis Svanetijoje (Šv. Kvirikės vienuoly-no pušynas, Mulachos eglė). Joms nešdavo aukas, prie jų melsdavosi. Pušies motyvas aptinkamas ir svanų apeiginėje grafikoje, susijusioje su mirusiųjų kultu.



Berikaoba

Paskutiniu metu tyrinėtojai, taikantys paralelinį lygina-mąjį metodą, kelia klausimus apie hetitų šaltiniuose užfik-suoto visžalio medžio ir kukmedžio (*Taxus*) identiškumą. Kuk medis visoje Gruzijoje veša kaip vienetinis augalas ir dėl jo botaninių savybių bei kitų priežasčių – ilgaamžiškumo, tvirtos medienos, lėto vystymosi – laikomas vertu pa-garbos. Liaudis kukmedžius vadina įvairiai – raudonasis, geležinis, nemirtingasis, rojaus medis, miško karalaitė. Anot pšavų etnografinės medžiagos, kukmedžio pavadinimas *utchovari* pagal prasmę reiškia, kad tai itin retas ir brangiai kainuojantis medis.

Kuk medis ir jo šakos naudojama ir kai kuriose šventėse. Kalnuotame Samegrelos krašte su kukmedžiu susijusi pa-vasario šventė *urtchaoba*. Būdavo priimtinas toks ritualas. Šeimos nariai ratu apstodavo šventąjį kukmedį. Šeimos gal-

va priedavo prie medžio, padėdavo dovanas ir prašydavo šeimai duoti laimės ir sveikatos. Paskui nusilauždavo mažą šakelę ir laikydamas ją rankoje bei triskart melsdamasis apeidavo aplink. Ta pačia šakale jis triskart suduodavo kiekvienam šeimos nariui, melsdamas medį apsaugoti šeimą nuo pikta lemiančios akies. Paskui iš anksto anglimis paženklintą kukmedžio šakelę prisegdavo prie namų vartų. Atlikusi ritualą, šeima grįždavo namo ir sėsdavosi prie šventinio stalo. Pirmasis į namų kiemą būtinai turėdavo įeiti šeimos galva. Kitą rytmetį arba dieną iki pat saulės laidos jis vėl priedavo prie kukmedžio ir nusilauždavo keletą ma-žų šakelių; paženklinęs anglimis darė iš jų mažus kryžiukus ir iškabinėdavo ant sodo suolelių, vynuogyne, ariamose dir-vose, darže. Po metų kukmedžio kryžiukus buvo privalu pakeisti naujais, o senąją šakelę ir rūpestingai surinktus nuo jos nukritusius spyglius užkasdavo ten pat prie vartų. Tikėjo, kad kas beužėitų į tokius namus, nepadarys jokios žalos ir nenužiūrės bloga akimi.

Kukmedžio šakelė buvo naudojama ir naujamečių šven-čių cikle. Tikėta, kad per Naujuosius metus prie namų vartų arba durų prisegta kukmedžio šakelė suteiks šeimai gerovę ir laimę.

Dažniausiai šakelę kabindavo šeimos galva. Vieni prie tos šakelės neprisiliesdavo iki kitų Naujųjų metų, kiti po mėnesio ją nukabindavo ir laikydavo tiesiai prieš vartus. Buvo draudžiama kukmedžio šakelę išmesti. Dar vienas iš-i-dėmėtinas faktas – valstiečiai savo ponus su Naujaisiais metais sveikindavo prie jų namų vartų ar durų pritvirtindami kukmedžio šakelę.

Su kukmedžiu kaip sakraliu medžiu buvo susiję ir kiti tikėjimai bei vaizdiniai. Pavyzdžiui, kalnuotame Sameg-relos krašte prie kukmedžio prašydavo sėkmės ir vaikų gausos.

Kukmedžio kulto pėdsakų aptinkama ir etnografinėje Rytų Gruzijos butyje. Pšavijoje prie šventyklų kukmedžius sodindavo pagal chevisberų vadovo nurodymą. Atneštą į šventyklą aukojamą gyvūną (ėriuką) paprastai išspėsdavo į skeltą lazda (bruzgulį), specialiai tam tikslui padarytą iš kukmedžio.

Pšavijoje jų garbinimas buvo susijęs ir su mirusiųjų kul-tu. Kukmedžius sodindavo kapuose. Tas pats medis buvo svarbiausias atliekant be žinios dingusiojo laidojimo ritua-lą. Pagal Pšavijoje paplitusį paprotį paprastai įrengiant ke-notafą nupjauddavo tokio ilgumo kukmedžio šakelę, kokia atitikdavo apraudamo žmogaus ūgį. Paskui ją įkišdavo į ta-riamo numirėlio drabužius ir laidodavo laikydamiesi vietni-lio laidojimo ritualo taisyklių.

Pagal Kartlijoje paplitusius išvaizdavimus iš kukme-džio darydavo kryžiukus, kurie esą pasižymėdavo antgam-tine jėga – saugodavo nuo visokių bė-dų. Tokius kryžiukus paprastai pritvir-tindavo prie naujagimio lopšio, jaučio ragų, aliejaus spaudyklos ir kt.

Su medžių garbinimu susiję ir vaiz-diniai apie gyvenimo medį. Gyvenimo medžio motyvai išliko gruzinų liaudies ornamente ir išreiškia patį seniausią siužetą. Gyvenimo medis aptinkamas ir vadinamojoje *lipanali* tapyboje, susi-jusioje su svanų mirusiųjų kultu; jis siejamas ir su visiems žinomu nauja-mečių medeliu – vadinamuoju čičilakiu iš Vakarų Gruzijos.

Senovės Gruzijoje drauge su me-džių ir augalų kultu egzistavo ir gyvū-nų gerbimo paprotys. Išliko tiek anks-tyvųjų, tiek vėlyvesnių šio kulto formų. Gyvūnų kulto objektai buvo ne tik lau-kiniai žvėrys ir naminiai gyvuliai, bet ir kiti gyvūnai, pavyzdžiui, gyvatė, drie-žas, pelė, varlė; iš naminių gyvulių ypač gerbdavo veršius, iš paukščių – gaidžius. Svanetijoje rinkdavosi tokius gyvū-nus, kurie iš kitų išsiskirdavo sidabrinia arba auksiniu bliz-gesiu. Tokį kultinį gyvūną turėjo kiekviena šeima, jį vadin-davo meziru.

Tikintieji vaizdavosi, kad meziro nužudymas lemdavo vyriausios namų šeiminkės mirtį. Pagal liaudies įsitikini-mus meziro buveinė buvo namas arba kalvos. Pamažu iš šeimos namų saugotojo meziaras tapdavo visos vietovės glo-bėju, dėl to jo buveines imdavo rengti platesnės apylinkėje – kalvose ir giraitėse, esančiose netoli nuo gyvenviečių.

Dera skirti laukinių ir naminių gyvūnų kultus. Pirmieji iš jų atitinka laikotarpį, kai pagrindinė ūkininkavimo rūšis, išgyvenimo būdas buvo medžioklė, o antrieji – gyvulinin-kystės epochą ir vėlyvesnę žemdirbystę.

Ankstyvuojau laukinių gyvūnų gerbimo laikotarpiu gali-ma laikyti metą, kai kulto objektu buvo kone visi gyvūnai; tas žmonių sąmonės vystymosi laiptelis atitinka totemizmą. Iš toteminių gyvūnų Gruzijoje, ypač Svanetijoje, šaltinių paliudytas yra vilkas (*mgeli*). Pagal svanų išvaizdavimus vilkas buvo labai stiprus žvėris, jam buvo priskiriamos ant-gamtinės fizinės ir magiškosios jėgos. Vilko medžioklė bu-vo tabuizuojama. Jei jį atsitiktinai nugalabydavo, tai pagal svanų papročius medžiotojas prašydavo atleidimo, aiškin-davosi, kad tai buvęs atsitiktinumas, kad jis niekada šio ne-norėjęs užmušti – taip pat kaip ir savo brolio.



Pasaulio medis iš Uri

Vilko totemas yra svanų vėliavos pagrindas – *lem*. Su vilko totemu yra susijusios nemaža švenčių: *mgeltukme*, *mgelt-kveraoba*, svanų *litchi* ir kt. Švenčių metu buvo at-liekami magiški veiksmai ir vilkų maldymai, kepami ritua-liniai duonos papločiai *kveri* ir kt. Visa tai buvo skirta pa-grindiniam tikslui – prisigerinti, permaldyti šį žvėrį ir taip apsaugoti gyvulių bandą.

Vaizdiniai apie vilką kaip vyriško tvirtumo ir pergalės lėmėjo simbolį, su kuriuo šiuo požiūriu galėjo konkuruoti tik liūtas, buvo paplitę ir tarp gruzinų valdančiojo elito. V amžiaus antrojoje pusėje vilko galvos atvaizdas puošė Kart-lijos karaliaus Vachtango I šalną; anot metraštininko, per-sai jį praminė Gorgasaliu (vilkagalviu).

Kitame gyvūnų kulto vystymosi etape išsiskiria kokia nors viena jų rūšis su ypatingu požymiu; toks gyvūnas lai-komas visų kitų piemeniu, šeimnininku. Kultas įgijo zoo-morfinį pobūdį; kaip pavyzdys šiuo atveju išsidėmėtinas chevstūrų *nadirt mckemsi* (žvėrių piemuo).

Etnografiniais duomenimis, kalnų ožiai arba taurai turi savo didįjį globėją, kuris yra jų piemuo ir patronas. Medžio-tojai vengia jį užmušti tikėdami, kad tai nepraeis be pėdsa-kų – grės nuolatinis pavojus, negalės medžioti arba nukris į bedugnę...

Akademikas I. Džavachišvilis pirmąją žvėrių dievybės Očopintrės vardo dalį siejo su megrelų *očo*, čanų *buč* ir če-čėnų *boč* arba *buož*, o tai reiškia patiną ožį arba aviną – *vaci*. Pasak jo tyrinėjimų, tuo pavadinimu suvoktinas vyras – *važkaci*, bet iš pradžių jis turėjo patino ožio arba avino reikšmę – tai yra *vaci*. Etnografinė medžiaga vėliau patvir-tino šią tyrinėtojo išvalgą; žvėrių piemenį kalniečiai iš-i-vaizdavo esant patinu kalnų ožiu *char-džichvi*, tai yra *vaci*.

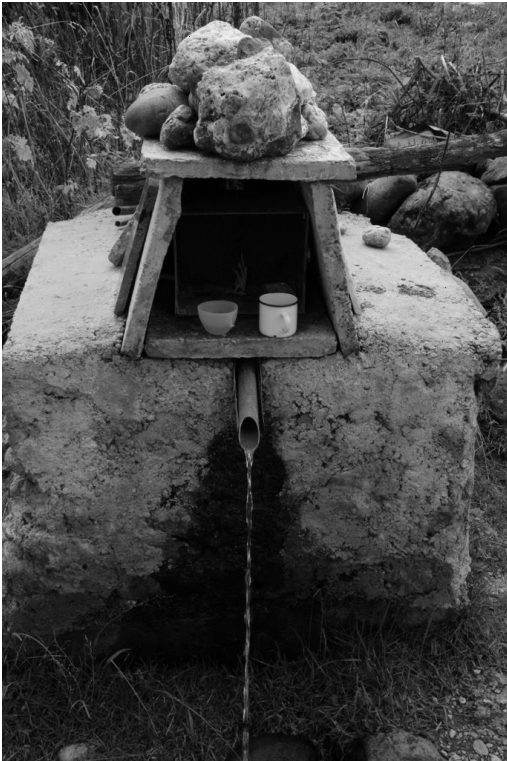
Paskutiniame raidos etape zoomorfinės dievybės įgijo antropomorfinį pavidalą.

Gruzijoje buvo žinomos šios medžioklės dievybės: sva-nų auksaplaukė deivė Dali, chevstūrų dievas Anatoras, meg-relų – Džini Antari ir kiti. Pagal megrelų tikėjimus žvėrių ir paukščių saugotojai taip pat yra *mesepebi*, kurie išeidavo iš jūros ir galėdavo keisti orus, padėti arba trukdyti medžiok-lės metu ir kt. Šiam gyvūnų kulto laikotarpiui priklauso ir dievybė Larsa – žvejybos globėja, kuri etnografinį veiks-mingumą geriausiai išlaikė Imeretijoje. Žuvies kultas Gru-zijoje turėjo galias šaknis – tai atsispindi materialinės kultū-ros paminkluose, taip pat ir tikėjimuose bei papročiuose. Buvo manoma, kad žuvis – vaisingumo simbolis; tas tikėji-mas buvo atitinkamų būdingų kultūros elementų šaltinis.

Kaip minėta, be laukinių gyvūnų kulto, egzistavo ir na-minių gyvulių kultas; tai patvirtinta etnografinė medžiaga.

Seniausia naminių galvijų dievybe laikyta Bosla, jos kultas buvo atspindėtas religinėje šventėje *bosloba* (Leč-chumyje), kuri būdavo rengiama siekiant išsaugoti ir pa-dauginti jaučių bei šeimos narių jėgas ir sveikatą. Iš nami-nių stambiųjų galvijų buvo sudievinamas į jungą kinkomas jautis, kuris Svanetijoje buvo apibūdinamas epitetu *bomb-ga*. Pasak gruzinų etnografų, dievybė Bosla yra susijusi su žemdirbiško ūkininkavimo išgalėjimu.

Chevsūrų kalnuose



Chevsūrija driekiasi šiaurinėje Gruzijos dalyje. Jei žvelgsime į žemėlapi – tiesiai šiauriau Tbilisio. Nuvažiuoti ten galima senu autobusėliu iš Tbilisio Didubės stoties. Jis rieda keturis kartus per savaitę apie trečią valandą popiet. Nė nepajunti, kaip mikliai autobusas prikraunamas kone iki viršaus visokiausių rakandų, miltų maišų. Prisėda žmonių linksmomis akimis. Iš pradžių autobusas važiuoja visiems gerai žinomu Gruzinių karo keliu ir tik prieš pat užtvanką pasuka dešiniau – link Aragvos upės slėnio.

Chevsūrų kalnuose gyvenimas visai kitoks. Ten žmonės išmano daugiau, nei surašyta knygose. Perėjas užsninga spalio mėnesį, ir visi šiaurinėje pusėje likę slėniai užsidaro ilgai žiemai. Žiemai skirti chevsūrų namai yra aukščiau kalnuose, nes ten daugiau saulės. Vasarą visi gyvena slėniuose prie upių.

Ten daug visokių keistų ir neįprastų dalykų. Pavyzdžiui, laukiniai mustangai, lakstantys po kalnus, turi savo šeiminius. Tik ne visada jiems pavyksta savuosius žirgus pagauti.

Su draugu dailininku, kuris ten važiuoja žvejoti, išsiruošęs pasiekti Šatilų,

jutau, kaip nyru į dar nematytą, nejaustą, visai naują pasaulį. Vietinis autobusiukas atvažiuoja iki Barisako ir Koršos, kur, galima sakyti, tik pati Chevsūrijos pradžia... Toliau jau galima eiti pėsčiomis, joti arkliau ar važiuoti autostopu. Mašinų nedaug ir tos pačios dažniausiai pasieniečių.

Kelias įspūdingas. Juodos uolos, iš kurių varva vanduo, nuobiros, išklere tiltai, serpantinas, aplinkui stačiais šlaitais kylantis į vis aukštesnius kalnus.

Kartą naktį, jau nusileidus nuo Roškos kaimo, mane užklupo ankstyva spalio mėnesio tamsa. Danguje plaukštėsi vakariniai nenusakomų spalvų audros debesys, netrukus jie tapo absoliučiai juodi, su blyksinčiais žaibais. Tą dieną dar buvau užlipęs ant maždaug trijų tūkstančių metrų perėjos, vedančios į visai uždara Asos slėnį. Kojos jau šiek tiek linko per kelius, o priekyje dar laukė visai geras kelio galas iki Koršos. Kelias absoliučioje tamsoje. Laimė, kalnuose buvau pasidarys lazda, kuri teikė šio tokio stabilumo tamsoje vos apčiuopiamame kelyje... Ir tuomet prasidėjo stebuklai. Debesys ėmė plaukstyti į šalį, išlindo mėnulio pilnatis. Netrukus ėmė žaibuoti, kelias išryškėdavo tik akimirkos blyksniuose. Garmesys sklido kažkur iš viršaus – nuo uolų. Tai pradėdavo pilti lietus, tai staiga vėl nustodavo. Ėjome trise: aš ir mano du sūnūs – Emilis ir Dovydas. Netrukus pasiekėme vietą, kur stūkso vaiduokliškas namas ir uolose pradėti kasti trys tuneliai. Dar sovietų laikais ten buvo sumanyta nutiesti geležinkelio liniją iš Tbilisio į



Vladikaukazą, bet, laimė, nespėta. Iširo imperija – liko tik olos. Oi, neįjauki eiti pro šalį, o dar naktį, oi, neįjauki, net atsigrežti nesinori, nes jautiesi kaip požemių karalystėje. Regis, kažkas dusliai alsuoja į nugarą. Akimirksniais visa nušviečiama žaibo tvyksnių.

Kiekviename žingsnyje tvoskia virpanti gyvybė. Visi jutimai paastrėję, kiekvienas kalnelis ir posūkis vis pateikia naują netikėtumą.

Riedant šiuo keliu į šiaurę Kchachmachio kaimelyje galima rasti autentišką senovinį chevsūrų namą. Prieš jį turi sėdėti vietinė senutė. Šikart ji tikriausiai išėjusi sužiūrėti karvių, todėl tenka traukti toliau serpantinu aukštyn į perėją.

Meškos Kryžiaus perėja (koks keistas pavadinimas!) iškilusi 2676 metrus aukščiau jūros lygio. Kiekvieną pavasarį (gegužės ir birželio mėnesiais) traktoriai ten naujai sustumdo kelią. Medžiai pasibagia dar apačioje – prie paskutinių kaimo trobų, o aukščiau – tik visokios sniegui nutirpus sužydėjusios gėlės. Perėjoje stovi susipynusių formų kryžius, pastatytas skulptoriaus žmonai atminti.

Ten kertu Didžiojo Kaukazo kalnagūbrį ir atsiduriu šiaurinėje jo dalyje. Kai kas tvirtina, kad tai ir yra tikroji Chevsūrija, iš visų pusių apsupta ir saugoma miestų-tvirtovių.

Ant perėjos ramu kaip tylią vasaros naktį, nors aplink susimetę pūpsa sniego lopiniai, besikalančios gėlės ir baltos viršūnės. Aš net sutrinku ir klausiu Šotos Arabulio, tikro chevsūrų šeimos palikuonio: „Negi čia visą laiką taip ramu? Negali juk kalnų perėjoje nebūti vėjo. Gal esame kokioje stebuklingoje vietoje?“

Netrunka praėti penkios minutės ir mes, vėjo apipustyti šaltomis snagėmis, jau keliam į dangų aitvarą. Rankos šąla nuo žvarbos, plaukai šiaušiasi nuo ledinių vėjo gūsių.

Pirmą kartą atkeliavęs į Chevsūriją atradau išlikusias unikalias šventvietes. Lipdamas serpantinu į kalną link Roškos apleistame kaime gėrėjaisi žydinčiomis obelimis ir nutariau prieiti arčiau. Nustebau ant vienos obels išvydęs kabantį varpą. Didelis gražus varpas. Šalia didelis kaltinis dubuo ir maži gražūs indai. Kas tai? Kodėl čia?

Vėliau ganėtina sunkiai ir lėtai kalbėdamasis su Šota sužinojau, kad tai ritualinė vieta – kaimelio šventvietė. O kas joje vyksta? Jau trejetą metų draugauju su Šota, kasmet atvykstu pas jį į svečius, bet kiekvieną kartą šio krašto paslaptys atsiveria vis naujai.

MARIUS ABRAMAVIČIUS

Autoriaus nuotraukos

Animistiniai kultai

Atkelta iš p. 11

Žinoma, kad įsitvirtinus dangaus kūnų religiniams vaidiniams žemdirbystės dievybės į bendrą ratą įtraukdavo ir gyvulininkystės dievybes; jos būdavo žmonių ir galvijų dauginimosi, derlingumo ir įvairiausios gausos saugotojos.

Dangaus kūnų religiniai tikėjimai vystėsi žemdirbystės vystymosi laikotarpiu. Medžioklės ir gyvulininkystės laikais saulės ir mėnulio reikšmė nebuvo akcentuojama. Vis labiau vystantis žemdirbystei animistinių vaidinių pagrindu tampa šių dangaus šviesulių antropomorfizavimas. Gruzinių folkloro ir liaudies tikėjimų duomenimis, saulė ir mėnulis yra brolis ir sesuo arba vyras ir žmona, taip pat manoma, kad jie turi motinas, daugeliu atvejų saulė suvokiama

kaip moteriškosios, o mėnulis – kaip vyriškosios giminės dangaus šviesulys.

Saulės dievybė Gruzijoje žinoma ir kitais vardais: Dgesinatlė (dienos šviesa), Mze-kala (saulė moteris), Barbalė, Kal-Barbalė. Ji buvo laikoma naminių gyvulių, pirmiausia karvių, ir moterų globėja, manyta, kad žmonėms ir gyvuliams ji duoda gyvenimą, šilumą, šviesą, vaisingumą. Chevsūrai tikėjo, kad ji valdo derliaus gausą, kaitra gali sudeginti arba lietumi sunaikinti visą derlių. Be kita ko, manyta, kad Mze-kala tarp savo valdinių skirsto *ker-okro* – grūdų derlių.

Akivaizdu, kad saulė – seniausioji žemdirbystės dievybė – taip pat atlieka ir gyvulininkystės dievybių funkcijas.

Su žemdirbyste glaudžiai susijęs dievybės Čani kultas – ji buvo laikoma seniausios grūdinių kultūrų rūšies sorų (*petvi*) globėja ir siejama su nakties šviesuliu mėnuliu. Toks sąlytis buvo nulemtas aplinkybės, kad kai kuriais religinių pažiūrų formavimosi etapais mėnulio ir sorų kultai vystėsi

drauge, todėl dažnai įvykdavo jų susiliejimas, o dievybė Čani įgijo dominuojančio naktinio dangaus kūno pavidalą.

Kaip jau sakytą, religinių kultų laikymasis gyvulininkystės ir žemdirbystės vyravimo laikais buvo sustiprinamas magiškais ritualais, kurių tikslas buvo užtikrinti derlingumą ir gausą. Pavyzdžiui, gruzinų *berikaoba keenoba* buvo gamtos atgimimo ir derlingumo užtikrinimo šventė.

Berikaoba iš esmės buvo karnavalinė šventė, kurioje dalyvaudavo ne tik persirengėliai, bet ir žmonės be kaukių. Eitynių dalyvių būrys kaimą apeidavo vadovaujamas persirengėlių vedlio beriko. Šventė atsirado žemdirbių bendruomenėse, bet jos ryšys su gyvulių augintojų kosmogonija ir religija yra neginčytinas.

Iš: Зураб Церетели, Тамил Цагареишвили. Грузия. Этнокультурное наследие. Тбилиси: Мецниереба, 2004
Vertė Juozas Šorys

Redaktorė: Jūratė Visockaitė.
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketas: Zita Remeikienė.
Paveldas: Juozas Šorys.
Religija: Gintaras Bleizgys.
Direktorius: Žydrūnas Drungilas.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.

Savaitraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.

ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1630 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4,
01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.
Elektroninis paštas: satenai@takas.lt;
juratevisockaite@gmail.com.
www.culture.lt/satenai;www.satnai.lt

Spausdino UAB „Ukmergės spaustuvė“.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnų“ remia:
Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (2 lankus).

Redakcijos ir autorių nuomonės
nebūtinai sutampa.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondo“ sąskaita
AB banke „Swedbank“ (kodas 73000)
LT36 7300 0100 0000 7071.

